

Topika "Servitium amoris" na odabranim primjerima renesansne književnosti

Omazić, Anja

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:478259>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-09**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

ANJA OMAZIĆ

**TOPIKA *SERVITIUM AMORIS*
NA ODABRANIM PRIMJERIMA RENESANSNE KNJIŽEVNOSTI**

Diplomski rad

Pula, 2018.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

ANJA OMAZIĆ

**TOPIKA *SERVITIUM AMORIS*
NA ODABRANIM PRIMJERIMA RENESANSNE KNJIŽEVNOSTI**

Diplomski rad

JMBAG: 0303042095, redovita studentica

Studijski smjer: hrvatski jezik i književnost i latinski jezik i rimska književnost

Predmet: Uvod u hrvatski latinizam I

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: filologija

Znanstvena grana: klasična filologija

Mentor: doc.dr.sc Zvonimir Milanović

Pula, 2018.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani _____, kandidat za magistra _____ ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, _____, _____ godine

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, _____ dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom

koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____ (datum)

Potpis

SADRŽAJ

1. UVOD	5
2. GENEZA TOPIKE I LJUBAVNIH MOTIVA	6
2.1. Rimski elegičari	6
2.2. Poezija provansalskih trubadura.....	9
2.3. Talijanska dvorska lirika.....	11
2.4. Dolce stil nuovo	12
2.5. Odjeci trubadura u Portugalu i Španjolskoj.....	14
3. HUMANIZAM I RENESANSA	16
3.1. Humanizam i renesansa u Hrvatskoj	21
3.2. Filozofska misao renesanse	25
4. LJUBAV, ŽENA I BRAK U RENESANSI	28
5. AMOROZNI DISKURSI 15. I 16. STOLJEĆA	29
6. PETRARKIZAM	32
6.1. Petrarkizam u pastorali.....	37
6.2. Petrarkizam u hrvatskih latinista	38
7. KONCEPT LJUBAVI U <i>PLANINAMA</i> PETRA ZORANIĆA	42
8. CAROLUS PUTEUS: <i>ELEGIARUM LIBELLUS</i>	43
9. ZAKLJUČAK	69
10. POPIS LITERATURE	71
11. SAŽETAK	73
12. ABSTRACT	74

UVOD

Književnost se od najstarijih vremena bavi ulogom ljubavi u životima pisaca. Ona je nerijetko pokretač i inspiracija za najveća književna ostvarenja. Iako je žena u prošlosti imala slabu ulogu u književnom stvaralaštvu, dalo bi se naslutiti, a time se ovaj rad i bavi, da je oduvijek djelovala iz sjene. Bila je motiv koji pokreće, muza koja daje poticaj, želju i stvaralačku moć, a odnos prema njoj mijenjao se kroz stoljeća. U srednjemu vijeku i renesansi, pisci su ženi pristupali nježno, potpuno ju uzdižući i divinizirajući, dok se u baroku javljaju i djela koja u njoj prolaze odbojnost, a ponekad i sotonizaciju.¹

Ipak, žena je oduvijek inspiracija; bilo kao Djevica Marija, čiji je kult iznimno razvijen u srednjemu vijeku ili pak zanosna gospođa u razdoblju renesanse kada su pisci, poetički disciplinirano, uzdisali za ljepoticama koje su ih opčinjavale. Autori toga vremena birali su također biblijske junakinje prema kriteriju njihovih vrлина kao dobrih kršćanki i neporočnoga načina života, a iznimka je dakako Eva kao žena koja je počinila prvi grijeh.² U srednjemu vijeku one su mučenice koje šutljivo podnose iskušenja, a u renesansnoj književnosti postaju junakinje koje mijenjaju svijet poput Marulićeve Judite i Suzane. Takve žene svojom hrabrošću i determinacijom donose dobro svojim društvenim zajednicama. One su zapravo žene novoga vremena – renesansnog humanizma, bliže svjetovnoj nego li duhovnoj dimenziji.³ Žena kao takva oduvijek je bila nedostižna, njezine su čari opčinjavale pisce, a ljubavni okovi kojima su bili zarobljeni, postali su topika najvećih svjetskih književnih djela. Zarobljeni pjesnik je onaj koji najiskrenije progovara kroz svoje ljubavne vapaje i tugu, on prolazi kroz stadije ljubavne opčinjenosti zbog kojih se okreće ili nečemu većem, duhovnom ili pak završava tragično.

U ovome radu izložit će se najprije razvoj ljubavnih motiva i tematike u književnosti počevši od antičkih elegičara, pa sve do pisaca u hrvatskome humanizmu i renesansi. Posebno će se promatrati poezija neoplatonizma i

¹ Delbianco, Valnea, *Biblijske žene u hrvatskoj književnosti srednjega vijeka i renesanse*, 2006., Narodna umjetnost, sv. 43, br. 2, 135.

² Isto.

³ Isto, 136.

petrarkizma, pravaca koji odlikuju djela hrvatskih humanista i renesansnih pisaca poput Džore Držića, Marina Držića, Petra Zoranića te pjesnika Ranjinina zbornika uopće, ali i elegija Karla Pucića, latinskoga pisca hrvatskoga humanizma, a njegova *Knjižica elegija o pohvalama djevojke Gneze* bit će detaljnije interpretirana i analizirana. Prikazat će se petrarkistički i filozofski elementi njegovih četiriju elegija na primjeru hrvatskoga prijevoda, a latinski tekst će biti i metrički određen. Na koncu, Gneza je još jedna u nizu ženskih muza koje su obilježile ne samo hrvatsku, već i svjetsku književnu scenu ženskih likova.

GENEZA TOPIKE I LJUBAVNIH MOTIVA

Rimski elegičari

Ljubavni motivi i tematika danas su utkani u gotovo svako književno djelo, bilo da se radi o lirskom ili proznom izričaju, a sežu do nas još od vremena starih Rimljana i provlače se kroz čitavu svjetsku književnost. U razmatranju rimske ljubavne poezije i topike *servitium amoris* u prvome redu treba spomenuti pjesnika Gaja Valerija Katula i tvorce ljubavnih elegija čiji je predstavnik dakako Publije Ovidije Nazon. Pjesnici su stoljećima kroz svoja stvaralaštva provlačili temu ljubavi, žene, požude, zanosa i patnje, a jedan od prvih koji je o svojoj zanosnoj gospoји pisao je Gaj Valerije Katul. Predstavnik neoterika⁴ upoznao je svoju dragu, zanosnu Klodiju u aristokratskim krugovima kojima se tada kretao, a svoj je pjesnički opus uvelike obogatio njezinim prisutstvom. Klodiju je u svojim pjesmama nazivao pseudonimom Lezbija, a posvetio joj je čitav ciklus upravo pod tim imenom. U pjesmama je vidljiv njegov ljubavni zanos i strast (*Vivamus mea Lesbia*⁵), preko ljubomore (*Lesbia mi dicit*⁶), pa sve do gorčine i mržnje koja je i u njegovim pjesmama, vrlo bliska osjećaju ljubavi (*Odi et amo*⁷).⁸ Katulova lira unijela je u to vrijeme pravo osvježenje i njezini su nenadmašni tonovi stoljećima odzvanjali na književnoj sceni. Iako nadahnuta grčkim pjesnicima Alkejom i Sapphom, stvorila je nedostižni, intiman lirski izraz, čijim

⁴ Pjesnička škola koja se po svome estetskom programu svjesno okreće od Enija i starijega rimskog pjesništva, smatrajući klasicima grčke pjesnike aleksandrijskoga razdoblja; Sironić, Milivoj i dr., *Povijest svjetske književnosti*, knj. 2, Mladost, Zagreb, 1974. – 1982.

⁵ *Živimo moja Lezbija.*

⁶ *Lezbija mi kaže.*

⁷ *Mrzim i ljubim.*

⁸ Sironić, Milivoj i dr., *Povijest svjetske književnosti*, knj. 2, Mladost, Zagreb, 1974. – 1982., 244.

su se uzorom kasnije služili najveći, kako rimski, tako i renesansni pjesnici i navlastito elegičari.⁹

Rimsku elegiju metrički odlikuje elegijski distih koji se sastoji od heksametra i pentametra, a tematski ih veže suprotnost smrti i ljubavi, ljubavne patnje i radosti, ali i mitološke ljubavne pripovijesti koje služe kao odraz pjesnikova stanja duše.¹⁰ Epitet prvoga rimskog elegičara svakako pripada Korneliju Galu čija je nesačuvana zbirka *Amores*¹¹, posvećena dragoj Likoridi, slijedila Katulova nastojanja u opisivanju ljubavi i ljubavne muke. Valja spomenuti i Albija Tibula, tvorca zbirke od 36 elegija, sačuvane u zborniku *Corpus Tibullianum*¹². Njegove su elegije također opjevane u elegijskim distisima, jednostavnim i biranim jezikom, a lirska dikcija mu je gotovo lišena učenosti i mitološke građe.¹³ U svojim je elegijama nerijetko spominjao plavokosu Deliju koja je bila pseudonim za gospoju imenom Planija. On svoje snove o ljubavnoj sreći pjeva tonom Vergilijevih *Bukolika* ističući čežnju za seoskim životom i mirom koji pjesnik ondje nalazi.¹⁴ Sljedeći važan rimski elegičar je Sekst Propercije koji je u svojim pjesmama opjevao ljepotu, zanos i čežnju za koketnom Cintijom koju je nazivao Hostija. Po svojoj doživotnoj ljubavi, nazvao je i svoju prvu zbirku, a kako mu je bila neiscrpna inspiracija za pisanje, posvetio joj je i neke elegije iz druge i treće zbirke. U posljednjoj svojoj zbirci, nakon Cintijine smrti, obradio je uspomene na svoju pokojnu dragu, pa valja spomenuti i onu znamenitu posljednju u kojoj već mrtva Kornelija zaziva muža.¹⁵ Propercijeve elegije odišu krikovima strasti i patnje, ljubomore i bijesa koji pjesnik osjeća prema hirovitoj Cintiji, što atmosferu njegovih stihova povezuje s ranije spomenutim elegičarima toga vremena.¹⁶

Bez obzira na to što je imao istaknute pjesničke prethodnike, naslov najvećega ipak pripada Publiju Ovidiju Nazonu. Pjesnik prepun životnog zanosa i sreće, svoj je opus započeo zbirkom *Amores*¹⁷, posvetivši ih fiktivnoj Korini.¹⁸

⁹ Sironić, Milivoj i dr., *Povijest svjetske književnosti*, knj. 2, Mladost, Zagreb, 1974. – 1982., 244.

¹⁰ Isto, 260.

¹¹ *Ljubavi*.

¹² *Tibulov zbornik*.

¹³ Sironić, Milivoj i dr., *Povijest svjetske književnosti*, knj. 2, Mladost, Zagreb, 1974. – 1982., 260.

¹⁴ Isto, 260.

¹⁵ Isto.

¹⁶ Isto.

¹⁷ *Ljubavne pjesme*.

¹⁸ Sironić, Milivoj i dr., *Povijest svjetske književnosti*, knj. 2, Mladost, Zagreb, 1974. – 1982., 262.

Nazivajući se „tenerorum lusor amorum“¹⁹, parafrazirao je neke Katulove, Tibulove i Propercijeve motive na uistinu šaljiv način protkan ironijom.²⁰ Važno je istaknuti da je Ovidije prvi u pjesništvo uveo elemente retoričko-deklamatorskoga stila kao što su variranje iste teme, digresije i poetiranje misli.²¹ Kroz sva njegova djela provlači se motiv i tema ljubavi, bila ona sretna ili nesretna, a opisuje ju majstorski slikajući samu njezinu psihologiju.²² Drugu zbirku *Epistolae heroidum*²³, napisao je u obliku pisama poznatih mitskih junakinja poput Didone i Penelope, a pisma su upućena njihovim muževima ili dalekim ljubavima.²⁴ Najviši domet njegova stvaralaštva ipak je ep *Ars amatoria*²⁵. Napisan je u tri knjige, od kojih prve dvije govore o muškarcima, a treća o ženama; kako pronaći, postići i zadržati ljubav.²⁶ Osobine njegova stila su prozirna misao, izraz bogat bojama, brz i gladak stil, osjetljivost za psihologiju likova i mijene ugođaja, a upravo ova obilježja dovela su ga do njegova najpoznatijega i najvećega djela *Metamorphoses*²⁷ u 15 knjiga.²⁸ Ovo djelo obuhvaća 250 priča iz mitologije kojima je priskrbio sebi epitet najvećega pripovjedača, a napisane su u epskom metru – daktilskim heksametrima.²⁹ Osim navedenoga, Ovidije je napisao i djelo *Fasti*³⁰ u 6 knjiga u kojemu je opisao rimske običaje i svetkovine. Zbog svoga majstorskog, gracioznog i muzikalnog slaganja elegijskih distiha u kojima je opjevana većina njegovih djela, Ovidije je nedvojbeno najveći majstor rimske elegije koji je služio kao uzor brojnim kasnijim pjesnicima.³¹

¹⁹ Šaljivi pjevač ljubavne nježnosti.

²⁰ Sironić, Milivoj i dr., *Povijest svjetske književnosti*, knj. 2, Mladost, Zagreb, 1974. – 1982., 262.

²¹ Isto.

²² Isto.

²³ *Poslanice junakinja*.

²⁴ Sironić, Milivoj i dr., *Povijest svjetske književnosti*, knj. 2, Mladost, Zagreb, 1974. – 1982., 263.

²⁵ *Ljubavno umijeće*.

²⁶ Sironić, Milivoj i dr., *Povijest svjetske književnosti*, knj. 2, Mladost, Zagreb, 1974. – 1982., 263.

²⁷ *Pretvorbe*.

²⁸ Sironić, Milivoj i dr., *Povijest svjetske književnosti*, knj. 2, Mladost, Zagreb, 1974. – 1982., 263.

²⁹ Isto, 264.

³⁰ *Kalendar*.

³¹ Sironić, Milivoj i dr., *Povijest svjetske književnosti*, knj. 2, Mladost, Zagreb, 1974. – 1982., 264.

Poezija provansalskih trubadura u srednjem vijeku

Na jugu današnje Francuske, oko 1100. godine, došlo je do procvata lirskoga pjesništva koje, kako to povijest nalaže, nosi sa sobom obilje ljubavnih motiva i tematike udvaranja gospoји, ljubomore i patnje.³² Takva je poezija postojala i prije trubadurskoga procvata i to ne samo na ranije spomenutom latinskom jeziku, već i na narodnim jezicima, ali nije očuvana osim u fragmentima.³³ Trubaduri su bili prvi promicatelji svjetovne lirike u srednjem vijeku, a pisali su na provansalskom, odnosno okcitanskom jeziku.³⁴ Ovaj je pokret nastao pod utjecajem arapske ljubavne lirike i kulta žene u maurskoj Španjolskoj.³⁵ Vežemo ih uz srednjovjekovno viteštvo, a takvim su se stvaralaštvom bavili ljudi iz svih društvenih slojeva. Važno je spomenuti da su uobličili društveni koncept udvornosti (*amor cortes*) poznat kao dvorska ljubav koji je služio kao aristokratski ideal s idealiziranom nedostižnom damom u središtu pjesme.³⁶ Dvorska ljubav je koncept po kojem se izmjenjuju ljubavna služba i traženje odgovarajuće nagrade za nju.³⁷ Mnogi su je autori radova o srednjovjekovnome pjesništvu na različite načine definirali, a valja izdvojiti viđenje u kojemu je ljubav služba gospoји za koju vitez očekuje nagradu. S obzirom na to da mu ona tu nagradu uskraćuje, on ostaje zatočenik ljubavi, zarobljenik vlastite nade i tuge.³⁸ Dakle, pjesničko udvaranje obuhvaća priznanje ljubavi dami koja je opisana sa svim svojim vrlinama, tuženje zbog neostvarene ljubavi i nakanu da se dalje udvara.³⁹

Nadalje, poeziju trubadura prema formi možemo podijeliti na sekvence, himne i litanije, a prema sadržaju na šansone, albe, pastorele, križarske pjesme i druge.⁴⁰ Te se pjesme odlikuju ritmičkom razvedenošću, a stilski i tonalitetno su slične crkvenim skladbama.⁴¹ Trubadursko pjesništvo zasigurno zaslužuje značajno mjesto kada se govori o razvoju ljubavnih motiva i tematike. Trubadurski pjesnici su svojim

³² Vinja, Vojmir i dr., *Povijest svjetske književnosti*, knj. 3, Mladost, Zagreb, 1974. – 1982., 790.

³³ Isto.

³⁴ Isto.

³⁵ Isto, 791.

³⁶ Isto.

³⁷ Bogdan, Tomislav, *Ljubavi razlike*, Disput, Zagreb, 2012., 129.

³⁸ Isto, 134.

³⁹ Isto.

⁴⁰ Vinja, Vojmir i dr., *Povijest svjetske književnosti*, knj. 3, Mladost, Zagreb, 1974. – 1982., 791.

⁴¹ Isto.

šansonama opisivali udvaranje nedostižnoj gospoји, pa se tom tematikom približavaju i rimskim elegičarima. Ipak, rimski su pjesnici u svojim djelima nerijetko govorili o tjelesnim užicima i žudnji što je vidljivo primjerice iz Katulovog opusa, dok se kod trubadura prvi puta javlja ideal neostvarene ljubavi koja je, za razliku od rimskih pjesnika, sada duhovna. Radi se o ljubavi prema gospoји koja je pjesniku nedostižna jer je nerijetko višeg statusa ili udana, tako da pjesnik svjesno prihvaća nemogućnost njezina ostvarenja, pa je njegova nagrada sama ljubav kao takva. Naime, pjesnik se ovdje obraća dami koja zasigurno nikada neće biti njegova, ta je ljubav neostvariva, a on zbog toga tuguje i postaje njezin zarobljenik. Dakle, kod rimskih autora ljubav može biti ostvarena i za time se u pravilu teži, dok trubaduri tugu i čežnju stavljaju u prvi plan, pa bi se moglo reći da se tako razvija shvaćanje ljubavi kao nedostižnoga ideala.

Jedan od najpoznatijih trubadura, Jaufre Rudel, u trubadursku je poeziju uveo motiv daleke ljubavi zbog svoje nesretne i silne ljubavi prema kneginji od Tripolisa.⁴² O ljubavi je pisao i Bernart de Ventadorn, koji nosi i epitet najvećega provansalskog ljubavnog pjesnika. Njegove stihove krasi slike udvorne ljubavi, profinjene ljubavne veze i službe gospoји.⁴³ Nadalje, o ljubavnim jadima pisao je i Peire Vidal koji svoju gospoју naziva vučicom. Naime, bio je običaj da pjesnik damu naziva tajnim imenom, a postoji i priča da je Vidal oblačio vučju kožu u skladu s nadimkom svoje drage.⁴⁴ Jedan od trubadura, Raimbaut de Vaqueiras svoju damu naziva Beatrice čime barem u pogledu samoga imena prethodi Danteu i njegovoj dragoj.⁴⁵ Najznačajniji lirik samostalne katalonske književnosti je svakako Auzias March koji razbija konvenciju ljubavne poezije tako što iznosi svoju vlastitu, konkretnu ljubav po čemu bi se moglo primijetiti da je sličan Petrarci.⁴⁶ S obzirom na to da se nisu svi trubaduri bavili isključivo ljubavnom i udvornom lirikom, valja spomenuti i neke koji su se istaknuli djelima političke, povijesne ili ratne tematike poput Viljama od Poitiersa, Marcabrua, Arnauta Daniela, Sallustija du Bartasa, Pierre Godolina, Antoinea Fabre D'Oliveta, Josepha Roumanille, Frederica Mistrala, Theodorea Aubanela, Antonina Perbosca i

⁴² Vinja, Vojmir i dr., *Povijest svjetske književnosti*, knj. 3, Mladost, Zagreb, 1974. – 1982., 792.

⁴³ Isto.

⁴⁴ Isto.

⁴⁵ Isto.

⁴⁶ Isto, 794.

drugih.⁴⁷ Trubadurska se poezija proširila na Španjolsku, Portugal i Sjevernu Italiju, a prema nekim mišljenjima, posebna vrsta takve poezije na našim prostorima odlikovala je stvaralaštvo naših začinjavaca.⁴⁸

Talijanska dvorska lirika

Pod utjecajem provansalskih trubadura, u Italiji su se razvile prve pjesničke škole. Lirska poezija prve sicilijanske pjesničke škole također je imala motiv ljubavi u središtu svoga djelovanja.

„U provansalskoj lirici ljubav nije spontan osjećaj, niti su stihovi intimna ispovijed, već nastaju kao odraz vještačke i složene retorike, kao čin podaničke vjernosti, odnosno vitezov izraz poštovanja prema feudalnoj gospođi, a opis njezine nedostižne ljepote i proljetnoga krajolika u kojemu se nalazi često djeluje monotono, pa i hladno.“⁴⁹

Pjesnici sicilijanske škole slijedili su provansalske trubadure tako što su preuzimali one značajke njihova pjesništva koje su proistjecale iz tadašnjeg, feudalnog sustava vrijednosti, kao i službu gospođi na izrazito konvencionalan način te metrički složeni izraz bez prave neposrednosti.⁵⁰ Jedan od najvažnijih sicilijanskih liričara bio je Jacopo da Lentini kojega Dante u svojem *Čistilištu* spominje imenom *Il Notario*. Njegove pjesme odišu biranošću izraza, proživljenošću osjećaja, a pjevao je o podrijetlu ljubavi i njezinoj naravi. Također valja istaknuti da je prvi iskoristio oblik soneta u svojoj poeziji, pa ga se smatra začetnikom ovoga poetskog izraza.⁵¹ Sljedeći koga valja spomenuti je Giacomino Pugliese koji je u svojim pjesmama ostavio trag pučkoga govora u čemu su ga kasniji autori slijedili.⁵² Zatim, Rinaldo D'Aquin, autor tuženja zaljubljene žene zbog križarova odlaska, koji opisuje osjećaje tuge i žrtve zbog ljubavi; dok opjevanoj dami lađa odvozi dragog bez pozdrava, njoj

⁴⁷ Vinja, Vojmir i dr., *Povijest svjetske književnosti*, knj. 3, Mladost, Zagreb, 1974. – 1982., 792 – 796.

⁴⁸ Isto. Začinjavci su anonimni stvaraoci hrvatskog nabožnog pjesništva 14. i 15. stoljeća; spominje ih Marko Marulić u *Juditi*; <https://www.hrleksikon.info/definicija/zacinjavci.html>, 13.7.2018.

⁴⁹ Čale, Frano i dr., *Povijest svjetske književnosti*, knj. 4, Mladost, Zagreb, 1974. – 1982., 12.

⁵⁰ Isto, 13.

⁵¹ Isto.

⁵² Isto, 14.

ostaju samo tuga, patnja i molitve.⁵³ Sličnu jadikovku napuštene žene napisao je i Oda delle Collone.⁵⁴ Važni za sicilijansku školu su također i Guido delle Colonne, Jacopo D'Aquino, Pier della Vigna i drugi.

Nakon 1266. godine razvojni tijek lirike premješta se u Toskanu gdje su autori slijedili sicilijansku školu po motivima ljubavi, stilu, ali i metričkim oblicima.⁵⁵ Ipak, sada se uz ljubavnu liriku polako javljaju i pjesme političke tematike. Najpoznatiji među ovim pjesnicima su dakako Guittone iz Arezza koji se istaknuo pjesmama političko-rodoljubnoga sadržaja, Buonagiunta Urbiciani, Chiaro Davanzati, Ciacco dell'Anguillaia te Compiuta Donazella kao pjesnikinja koja u svoje sonete unosi intimne ženske ispovijesti s dodatkom samoće, sjete i pesimizma.⁵⁶

Dolce stil nuovo

Nakon što je pjesništvo Sicilije i Toskane iscrpilo svoju kreativnu snagu zbog svojih stalnih ponavljanja prepoznatljivih motiva, uslijedila je nešto zrelija poezija, u isto vrijeme jednostavnija i savršenija te psihološki i misaono produbljenija.⁵⁷ Na razvoj ove škole utjecao je nastajući duh urbane, građanske civilizacije demokratskih komuna u kojima je do izražaja dolazila čovjekova individualnost.⁵⁸ U toj novoj poeziji ljubav i dalje ostaje središnja tematika, ali se ovoga puta promatra na drugačiji način:

„Ljubav sada postaje autentičan i duševno složen doživljaj, istovjetan s moralnim savršenstvom koje mu je preduvjet, dok je žena lijepa kako tijelom, tako i duhom. Kao takva, žena uzdiže čovjeka do Boga i poput anđela djeluje kao posrednik između Boga i čovjeka.“⁵⁹

Začetnik ove škole, čija su središta bila u Toskani i Firenci, bio je Guido Guinicelli. Napisao je nešto više od dvadeset pjesama u kojima je vidljiv utjecaj

⁵³ Čale, Frano i dr., *Povijest svjetske književnosti*, knj. 4, Mladost, Zagreb, 1974. – 1982., 14.

⁵⁴ Isto.

⁵⁵ Isto.

⁵⁶ Isto.

⁵⁷ Isto, 15.

⁵⁸ Isto.

⁵⁹ Isto.

njegovih prethodnika iz sicilijanske škole i Guittoneove lirike.⁶⁰ Poetiku ovoga stila najbolje se može uočiti upravo u njegovoj kanconi *K nježnu se srcu Amor uvijek sklanja*. On u svoju liriku unosi novu doktrinu koja ljubav promatra s dubokim zanimanjem za njezinu narav i podrijetlo, a upravo te karakteristike najbolje opisuju dolčestilnovizam.⁶¹ Njegova kancona zapravo govori o iskonskoj ljepoti gospoje koju uspoređuje s anđelom, a takva ljepota u pogledu čovjeka nježna srca budi osjećaj koji ga okreće prema dobroti i Bogu.⁶² Najistaknutiji pak pjesnik ove škole, bio je Guido Cavalcanti, koji je napisao pedesetak soneta, kancona i balada u kojima se prepoznaje njegova istančanost u teoretiziranju ljubavi. On naime, u svojoj kanconi *Gospa me moli*, ljubavi pridaje mistična, a ne samo zemaljska svojstva, po čemu se razlikuje od svoga prethodnika.⁶³ On u svojim pjesmama slavi nadnaravnu ljepotu žene koju ekstatično doživljava oplemenjujući time svoj duh, a taj je čin često prožet bolom, sjetom i tjeskobom koja uzrokuje uništenje i smrt ljudskoga bića.⁶⁴ Kod njega se dakle prvi puta nazire transcendentni smisao ljubavi koji prevladava nad zbiljskom evociranju žene.⁶⁵ Glazbene vrijednosti njegovih pjesama osobito su izražene u njegovoj baladi *Jer nemam nade vratit se ikad* gdje pozdravlja prije smrti u progonstvu voljenu gospoju, a upravo ga ova pjesma čini najvećim liričarom prije Dantea.⁶⁶ Ovu školu predstavljaju, također važni Gianni Alfani, koji u malom kanconijeru od sedam sastavaka glorificira fizičku ljepotu žene; Lapo Gianni koji pjeva o radosnom osjećaju ljubavi; Dino Frescobaldi koji u kanconijeru od dvadeset i dva sastavka opisuje ljubav koja uništava duh, nazočnost smrti, razočarenje i bol što ga približava Cavalcantiju.⁶⁷ Najplodniji stilnovist bio je Cino koji je s više od 150 pjesama o ljubavi, posvećenih nekoj Selvaggiji prikazao književni ukus toga doba.⁶⁸ Ipak, oni često ostaju bez prozirnosti i svježine koju ova škola daje, ali kroz humanost i realniju psihologiju najavljuju Petrarcu.⁶⁹

⁶⁰ Čale, Frano i dr., *Povijest svjetske književnosti*, knj. 4, Mladost, Zagreb, 1974. – 1982., 15.

⁶¹ Isto.

⁶² Isto.

⁶³ Isto, 16.

⁶⁴ Isto.

⁶⁵ Isto.

⁶⁶ Isto.

⁶⁷ Isto.

⁶⁸ Isto.

⁶⁹ Isto.

Odjeci trubadura u Portugalu i Španjolskoj

Od trubadurske poezije u Portugalu sačuvana su tri velika zbornika, poznata kao *Cancioneiro da Biblioteca Vaticana*, *Cancioneiro Colocci* i *Cancioneiro da Ajuda*. Ovi kanconijeri sadrže ukupno 3162 uradka, a pretpostavlja se da ih je bilo još četrnaest.⁷⁰ Naime, portugalska srednjovjekovna lirika oblikuje se prema nekoliko obrazaca, a prema provansalskoj poetici se svrstava u tri skupine; *pjesme o prijatelju* kad govori zaljubljena, *pjesme o ljubavi* kad govori zaljubljeni i *pjesme ruganja i ogovaranja*.⁷¹ Pjesme o ljubavi su konvencionalne u izrazu, artificijelne u opisu žene, afektirane u nabranjanju ljubavnih jada, dakle većinom ovisne o svojim provansalskim uzorima.⁷² Pjesme ruganja i ogovaranja ili, kako ih neki nazivaju, „šaljive pjesme“, pokazuju i satiričnost. U njima se, naime, parodiraju pjesme o ljubavi, pa se tako gospojine čari karikiraju (katkada i pornografski), a predmet izrugivanja je obraćeni Maur koji želi ići u križarski rat, lažni hodočasnik u Svetu Zemlju, pjesnici koji uporno ponavljaju kako će umrijeti od ljubavi, ali se to nikada ne dogodi.⁷³ U ovim se pjesmama kao predmet izrugivanja javljaju i moćnici, plemići-prostaci, pa čak i kralj.⁷⁴

Pjesme o prijateljstvu najstarije su od ove tri skupine. Odlikuje ih spontanost, životnost, prisnost, a u odnosu na pjesme o ljubavi manje su označene odlikama feudalnog razdoblja.⁷⁵ Središnji motiv ovih pjesama je žena koja je daleko od svoga dragog, a same pjesme odišu posebnom atmosferom. Pjesnik, naime, progovara u ime dame koja je tako u funkciji lirskog subjekta.⁷⁶ Takva dama je zaljubljena *donna virgo* i bogobožno voli svoga dragoga. Ako njena naklonost muškarcu ostaje neuzvrćena, dama se uljepšava kako bi ga namamila, a ako ju on prevari, dama ga se odriče.⁷⁷ Njezina je sreća bolna i kada joj on uzvratu osjeća, jer kod njega pretpostavlja ljubavne jade koje mu je prouzročila.⁷⁸ Svoju tugu dama iskazuje izravno muškarcu kao predmetu svoje ljubavi ili pak tješiteljici koja je najčešće majka

⁷⁰ Čale, Frano i dr., *Povijest svjetske književnosti*, knj. 4, Mladost, Zagreb, 1974. – 1982., 427.

⁷¹ Isto.

⁷² Isto, 428.

⁷³ Isto.

⁷⁴ Isto, 428.

⁷⁵ Isto.

⁷⁶ Isto, 429.

⁷⁷ Isto.

⁷⁸ Isto.

ili prijateljica.⁷⁹ Njezin je dragi pomorac ili vojnik, pa ona zamišlja ponovni susret dvoje ljubavnika, raspituje se o njemu i traži ga.⁸⁰ Takve su pjesme u potpunosti prožete osjećajem nadanja, nemoći i čekanja, a ista će se kvaliteta ponavljati i stoljećima kasnije u portugalskoj književnosti. S obzirom na dekor i provansalske uzuse, ove pjesme razvijaju posebne oblike: jutarnje pjesme, večernje pjesme, pastoralne pjesme, pjesme hodočašća...⁸¹ Nadalje, s obzirom na oblikovno-izražajne značajke, možemo ih podijeliti na *baillias* (bliske plesnim pjesmama) i *contigas de mestria* (učene pjesme).⁸² Razlika između portugalskih i provansalskih ljubavnih pjesama vidljiva je u odsustvu kićenosti i feudalnoga sjaja te mitoloških i alegorijskih pomagala.⁸³ Najplodniji od ovih pjesnika bili su Dinis, nevjerni muž kraljice Elizabete Aragonske koji je ostavio opus od 138 pjesama, zatim kralj Kastilije i Leone Alfonso X. Mudri, Martim Soares, Juliae Bolseiro, Bernardo de Bonaval, Pero da Ponte, Joao Zorro, Joao Airas de Santiago, Rui Fernandes, Pero Meogo i drugi.⁸⁴

U Španjolskoj nažalost nema ostavštine ovakvih pjesama kao na plodnom portugalskom tlu. Postoje razne teorije o tome kako je kastiljanski jezik bio jezik epike te kako su Španjolci liriku pisali na galicijskom kao u Portugalu.⁸⁵ Ipak, neki oblici lirskih pjesama postojali su kod andaluzijskih arapskih pjesnika prije nego u Provansalaca. Jedan od takvih poznatih oblika je *zehel*, kratka lirska pjesma od šest stihova.⁸⁶ Valja dakako spomenuti i to da je Aben Kuzman bio putujući pjevač, trubadur i žongler prije Provansalaca.⁸⁷ Bez obzira na to što pjesnici toga doba u Kastiliji nisu ostavili nikakve lirske pjesme, logično je pretpostaviti da je postojala pučka poezija poput ljubavnih, svadbenih, žetvenih, pogrebnih i drugih pjesama.⁸⁸ Najstarija takva sačuvana je lirska pjesma *Dokaz ljubavi* iz trinaestoga stoljeća u kojoj se govori o sastanku zaljubljenih u vrtu, među ružama i ljiljanima, a iz istoga vremena potječe i jedna šaljiva pjesma *Prepirka među vinom i vodom*.⁸⁹

⁷⁹ Čale, Frano i dr., *Povijest svjetske književnosti*, knj. 4, Mladost, Zagreb, 1974. – 1982., 429.

⁸⁰ Isto.

⁸¹ Isto.

⁸² Isto.

⁸³ Isto, 430.

⁸⁴ Isto, 430.

⁸⁵ Isto, 213.

⁸⁶ Isto, 214.

⁸⁷ Isto.

⁸⁸ Isto.

⁸⁹ Isto.

HUMANIZAM I RENESANSA

Renesansa je razdoblje u europskoj kulturi koje traje od 15. do 16. stoljeća, a nastavlja se na humanizam kao kulturni pokret kasnoga srednjega vijeka:

„Glavna značajka renesanse je obnova antičke kulture, razvoj novih umjetničkih oblika te postupna afirmacija individualizma ostvarena u koncepciji velikog umjetnika, odnosno intelektualno radoznala čovjeka“.⁹⁰

S renesansom, čovjek dolazi u središte zanimanja književnosti i umjetnosti uopće:

„Humanizam se najčešće definira kao sustav intelektualnih i moralnih uvjerenja koja čovjeku, ljudima i čovječanstvu pridaje najveću vrijednost“.⁹¹

Humanizam se zasnivao se na izvorima i uzorima klasične antičke baštine pomoću koje je propitivao *stricte* teološku interpretaciju čovjeka i svijeta, tabuiziranu u razdoblju srednjega vijeka.

Kada se govori o uzorima ljubavne poezije, u prvom redu valja spomenuti Dantea Alighieria. Jedan od najvećih književnika svih vremena još je u mladosti čitao provansalsku liriku i rimske pjesnike, a uzorom i učiteljem smatrao je Vergilija.⁹² Njegovo mladenačko djelo *Novi život* unijelo je u književnost do tada nenadmašenu ljepotu izraza, izvornost, kompoziciju i psihološku analizu.⁹³

Kao i njegovi prethodnici, ranije spomenuti, imao je muzu i životnu ljubav imenom Beatrice Portinari, pa je čak i njegova prva zbirka posvećena upravo toj dami. Zbirka sadrži stihove pisane između 1283. i 1292., a govore o idealnoj pjesnikovoj ljubavi prema zanosnoj Beatrice.⁹⁴ Sastoji se od 25 soneta, dva dvostruka, četiri kancone, jedne balade i jedne stance kancone te 42 prozna

⁹⁰ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=52451>, 20.7.2018.

⁹¹ Isto.

⁹² Čale, Frano i dr., *Povijest svjetske književnosti*, knj. 4, Mladost, Zagreb, 1974.-1982., 21. str.

⁹³ Isto, 23.

⁹⁴ Isto.

poglavlja koja povezuju i objašnjavaju stihove. Moglo bi se reći da je zbirka svojevrsni zapis pjesnikovih platonskih osjećaja, poetski koncipiran alegorijsko-autobiografski zapis i jedno od prvih memoarskih djela u književnosti.⁹⁵ Pjesnik u zbirci opisuje duboko i emotivno proživljenu ljubav prema Beatrice, a sadržaj otkriva važnost koju za pjesnika imaju posebna filozofska promišljanja, inkorporirana u poetski izraz pjesnikove uzvišene ljubavi. *Novi život* je vrhunac škole *slatkoga novog stila* jer je u njemu uistinu vidljiva prisutnost platonizma, istraživanja i analiziranja fenomena ljubavi kao pravog i individualnog doživljaja dostupnoga plemenitome srcu.⁹⁶ Vidljiva je u djelu ekstatična kontemplacija anđeoske, od Boga poslano žene, koja svojom moći potresa čitavo čovjekovo biće, prenoseći ga u izravan, duhovni dodir s nebom.⁹⁷ Taj je osjećaj istodobno i nadahnuće poetskoj ekspresiji koja je njime determinirana i po njemu osmišljena, koju pjesnik tumači kao transpoziciju u sferu mistične duhovnosti.⁹⁸ Te nas značajke navode na zaključak da u Danteovu djelu ne treba tragati za pjesnikovom autobiografijom *ad litteram*. Naime, iako su nam podaci o Beatrice Portinari i okolnostima njihova susreta poznati, pjesnik ipak polazi od svoga osobnog doživljaja koji daje poticaj njegovoj imaginaciji.⁹⁹ On ne oslikava stvarnost, već atmosferu sna i mistike, alegorijski upravljajući tijek izlaganja, prožet i determiniran značenjem brojeva devet i tri koji simboliziraju sveto Trojstvo.¹⁰⁰ Njegovo sljedeće djelo obuhvaća velik broj lirskih sastavaka uglavnom ljubavnoga i alegorijsko-doktrinarnoga sadržaja. Ljubavne pjesme u ovome djelu posvećene su brojnim ženama, ne samo Beatrice, dok je *Kamenite rime* nadahnula ljubav prema nekoj Pietri, za koju se smatra da je plod pjesnikove mašte.¹⁰¹

Iako je Beatrice prikazana kao božanska pojava na zemlji u njegovim najranijim djelima, ipak joj je najveću pohvalu dao u svojoj *Božanstvenoj komediji*. Apoteoza Beatrice se u ovome spjevu pretvorila u sveopću, duboko ljudsku i pjesničku proročansku poruku čovjeka na razmeđu epoha.¹⁰² Ovaj spjev nazvan je komedijom jer se prema srednjovjekovnoj poetici time nazivalo pripovjedačko djelo u

⁹⁵ Čale, Frano i dr., *Povijest svjetske književnosti*, knj. 4, Mladost, Zagreb, 1974.-1982., 23.

⁹⁶ Isto.

⁹⁷ Isto.

⁹⁸ Isto.

⁹⁹ Isto.

¹⁰⁰ Isto, 24.

¹⁰¹ Isto.

¹⁰² Isto, 27.

stihu, napisano jednostavnim izrazom koje počinje tužno, a završava sretno.¹⁰³ Pridjev „božanstvena“ dodan je radi isticanja uzvišenosti i posebnosti građe.¹⁰⁴ U ovome djelu epski je opisan put kojim Dante, kao simbol grešnoga čovječanstva, uz pomoć Vergilija, kao simbola razuma, prolazi kroz pakao i čistilište, a Beatrice se javlja kao simbol božanske milosti i objave pjesniku koji hodočasti u raj.¹⁰⁵

„S onim bijah što im nema kamo
Kad blažene čuh glas i lijepe žene,
Takve da željeh služiti joj samo.
Od zvijezda jače sjale su joj zjene;
Anđeoskim glasom, nježna sva i draga...“¹⁰⁶

Cijeli taj put pjesnik prolazi kako bi upoznao zlo i dobro te kako bi se pročišćen približio Bogu, odnosno spasenju.¹⁰⁷ U skladu s Danteovim filozofsko-teološkim nazorima i po načelima suvremene poetike, djelo je građeno u trojnom obliku (Pakao, Čistilište i Raj) čime simbolizira sveto Trojstvo.¹⁰⁸

Dante je osim navedenih djela, u koja je utkao stoljećima zapamćen ženski lik, napisao i nekoliko djela koja govore o politici, crkvi i filozofiji toga vremena. Prvo je nedovršeno djelo *Gozba* gdje prekida sa srednjovjekovnom crkvenom tradicijom na latinskome jeziku. Tako ga namjenjuje širokom krugu ljudi, pa i onom neobrazovanom koji ne poznaje latinski jezik, te im na taj način daje moralne pouke.¹⁰⁹ Drugo je njegovo nedovršeno djelo *De vulgari eloquentia*¹¹⁰ gdje se obraća učenim ljudima: pjesnik tumači povijesne oblike i podrijetlo talijanskoga jezika, zalažući se za jedinstven književni jezik za sve stanovnike Apeninskoga poluotoka.¹¹¹ Njegovo treće i najznamenitije djelo, *De Monarchia*¹¹² obrađuje potrebu za

¹⁰³ Čale, Frano i dr., *Povijest svjetske književnosti*, knj. 4, Mladost, Zagreb, 1974.-1982., 27.

¹⁰⁴ Isto.

¹⁰⁵ Šarić, Ljiljana, *Izbor iz djela: Dante Alighieri, Francesco Petrarca, Giovanni Boccaccio*, ABC naklada, Zagreb, 1996., 37.

¹⁰⁶ Isto.

¹⁰⁷ Šarić, Ljiljana, *Izbor iz djela: Dante Alighieri, Francesco Petrarca, Giovanni Boccaccio*, ABC naklada, Zagreb, 1996., 27.

¹⁰⁸ Isto, 28.

¹⁰⁹ Isto, 24.

¹¹⁰ *O pučkom jeziku*.

¹¹¹ Čale, Frano i dr., *Povijest svjetske književnosti*, knj. 4, Mladost, Zagreb, 1974. – 1982., 25.

¹¹² *Monarhija*.

univerzalnom monarhijom koja bi trebala osigurati dobrobit cijeloga čovječanstva.¹¹³ U tom znamenitom djelu Dante razlaže ideju neovisnosti političke vlasti o crkvenoj. Osim toga, svoja je shvaćanja svijeta i života uobličio i u dvjema eklogama, trinaest epistola i znanstvenoj raspravi *Quaestio de aqua et terra*.¹¹⁴ Po svemu cijenjen i velik pjesnik, ipak je svoj stvaralački vrhunac postigao djelima u kojima ljubav prema ženi igra značajnu ulogu, pa je tako *Božanstvena komedija* cjelovit izraz srednjovjekovne kulture, ali ujedno i pokazatelj revolucionarnih promjena u komunalnoj Italiji. U tome djelu vidljivi su zameci promjena koje će se afirmirati u doba renesanse.¹¹⁵ Naime, njegova je religioznost ne samo dogmatsko-teološka, već humana i etička, pa on ističe poremećeni sustav i narušeni red stvari svoga vremena, vodeći oštre polemike s Crkvom i nadasve ističući dostojanstvo čovjeka, znanosti i istine.¹¹⁶

Već je trubadurska lirika uvela nove pjesničke oblike, shvaćanje ljubavi i novi odnos prema ženi u književnost, a Dante je navedene postavke prvi proširio u svojoj viziji plemenite gospe kao zemaljskoga utjelovljenja duhovne ljepote.¹¹⁷ Ipak, Petrarca donosi preokret spojivši trubadursku tradiciju sa stilnovizmom, pa tako uvodi u pjesništvo dimenziju introvertnoga lirskog doživljaja.¹¹⁸ Francesco Petrarca je prvi individualist u europskoj poeziji, a njegovo proživljavanje poezije i vlastitih nemira je subjektivno, intimno, lirski introvertirano.¹¹⁹ Začetnik pravca koji po njemu nosi ime petrarkizma, kao jednog od dominantnih stilova ljubavne lirike humanizma i renesanse, proslavio se brojnim djelima od kojih je najvažnije *Kanconijer*. To svjetski poznato djelo ostavilo je odjeka u čitavoj europskoj književnosti, pa su brojni pisci nakon njega koristili upravo taj stil oponašajući ga u svojim ljubavnim stihovima.¹²⁰ *Kanconijer* je u cijelosti posvećen Lauri, jednoj od najpoznatijih ženskih muza u cjelokupnoj svjetskoj književnosti, pa tako pjesnikova ljubav za njegovu dragu živi i danas. *Kanconijer* je podijeljen u dva dijela. U prvome su pjesme posvećene živoj Lauri, a u drugome dijelu su pjesme posvećene Lauri nakon njezine smrti.¹²¹ Počinje uvodnim sonetom u kojemu se pjesnik praćen osjećajem prolaznosti i ispraznosti

¹¹³ Čale, Frano i dr., *Povijest svjetske književnosti*, knj. 4, Mladost, Zagreb, 1974. – 1982., 25.

¹¹⁴ *Istraživanje o vodi i zemlji*.

¹¹⁵ Isto, 29.

¹¹⁶ Isto, 30.

¹¹⁷ <http://leksikon.muzej-marindrzic.eu/petrarkizam/>, 16.7.2018.

¹¹⁸ Čale, Frano i dr., *Povijest svjetske književnosti*, knj. 4, Mladost, Zagreb, 1974. – 1982., 30.

¹¹⁹ Isto.

¹²⁰ Isto, 37.

¹²¹ Isto.

prisjeća mladenačkih grijeha, shvaćajući da ga je to odvajalo od viših težnja i natjeralo na sram i kajanje, a završava kanconom kojom doziva Djevicu, zaključujući svoj poetski diskurs riječju *mir*.¹²² Pjesme u ovome djelu obiluju sukobima između realnog i idealnog, nagonskog i duhovnog, a izmjenjuju se očaj i nada. Ovo se djelo ne može promatrati kao skup dnevničkih ispovijesti, već kao univerzalno vrijedno djelo koje je plod prožimanja duboke meditativne sjete i istančane poetske, humanističke kulture:

„Ljubav prema Lauri preobražena je u pjesnički mit, objektivirana literarnošću reminiscencija i postupaka, glazbom istančanih oblika temelji se na uočavanju estetske funkcije koju ima kontemplacija kao kolektiv, način stvaralačkog procesa, između nadahnuća i oblikovne kristalizacije u stilu, a to će reći da su značenja lirskih objava višeslojna, da ih valja čitati kao dio povijesnoga trenutka, neodvojivo od već spominjanih, u lirskom izričaju fiksiranih implikacija“.¹²³

Laurina ljepota i nedostižnost su dominantni motivi i tonovi Petrarčina pjesništva, opća su mjesta prisutna u kanconama o Laurinim očima ili sonetima o teškim zlatnim pramima rasutima na vjetru i anđeoskim obličjima.¹²⁴

„Bijaše dan kad sunce zrake gasne,
Jer svoga tvorca bilo mu je žao,
Uhićen kada bjeh, a nisam znao,
Jer svezaše me, gospo oči krasne.“¹²⁵

Važno je spomenuti Petrarčinu CXXVI kanconu u kojoj se pojavljuje *Ljubav* ili *Slava* kao povod unutrašnjeg razdora pjesnika između zemaljske relativnosti i božanske vječnosti, a Laura ostaje na zemlji, pjesnički živa i neposredna, bez obzira na to koliko ju je pjesnik uzdigao.¹²⁶ Pjesniku su živa i mrtva Laura jednako dostupne. Naime, njezina se blizina najbolje osjeća u predviđanjima njezine pojave, u konturama koje tvori mašta, u obličjima koje joj pridaje san, a po tome se ne razlikuje

¹²² Čale, Frano i dr., *Povijest svjetske književnosti*, knj. 4, Mladost, Zagreb, 1974.-1982., 37.

¹²³ Isto.

¹²⁴ Isto.

¹²⁵ Šarić, Ljiljana, *Izbor iz djela: Dante Alighieri, Francesco Petrarca, Giovanni Boccaccio*, ABC naklada, Zagreb, 1996., 80.

¹²⁶ Čale, Frano i dr., *Povijest svjetske književnosti*, knj. 4, Mladost, Zagreb, 1974. – 1982., 37.

od pjesama koje opisuju nju mrtvu. Posljednja kancona Djevici pokazuje da je Petrarčin raj onaj obogaćen Laurom i da bez nje nema imaginacije.¹²⁷ Osim Kanconijera, važna ostavština njegove ljubavne poezije je i knjiga pod naslovom *Rasute rime* koja obuhvaća 366 pjesama, a najbrojniji su soneti, kancone, sestine, balade i madrigali.¹²⁸

Petrarca je pisao i djela drugačije namjene poput *Familiarum rerum libri*¹²⁹, *Seniles*¹³⁰, *Posteritati*¹³¹, *Sine nomine*¹³², *Variae*¹³³, *Epistolae metricae*¹³⁴. Ta nam pisma pomažu razumjeti njegovu liriku na talijanskome jeziku, sadrže njegov portret, autobiografske trenutke, kulturu i lektiru, zgode i putovanja, političke ideje, osjećaje i misli, odnose sa suvremenima i težnju za savršenosti stila.¹³⁵ Nadalje, napisao je i djela *De viris illustribus*¹³⁶, *Rerum memorandarum libri*¹³⁷, *Invectives*¹³⁸, *Secretum meum* (*Moja tajna*), *De vita solitaria*¹³⁹, *De otio religioso*¹⁴⁰, *De remediis utriusque fortunae*¹⁴¹, *Psalmi poentientiales*¹⁴² i *Trijumfi* na talijanskome jeziku.¹⁴³

Humanizam i renesansa u Hrvatskoj

Renesansa se u Hrvatskoj, kao i u ostalim europskim književnostima mediteranskoga prostora, veže uz živ dodir s talijanskim i antičkim modelima i uzorima. Dio Dalmacije u to vrijeme bio je u sastavu Mletačke republike, pa su trgovačke, prometne, administrativne, ali i kulturne veze s Italijom bile vrlo čvrste.¹⁴⁴ Hrvatska renesansna književnost, uz sličnosti koje poprima od Italije, ima i svoje

¹²⁷ Čale, Frano i dr., *Povijest svjetske književnosti*, knj. 4, Mladost, Zagreb, 1974.-1982., 38.

¹²⁸ Isto, 36.

¹²⁹ *Dvadeset i četiri knjige prijateljskih pisama.*

¹³⁰ *Staračka pisma.*

¹³¹ *Pismo potomstvu.*

¹³² *Nenaslovljena pisma.*

¹³³ *Različita pisma.*

¹³⁴ *Pisma u stihu.*

¹³⁵ Čale, Frano i dr., *Povijest svjetske književnosti*, knj. 4, Mladost, Zagreb, 1974. – 1982., 33. – 37.

¹³⁶ *O slavnim ljudima.*

¹³⁷ *Knjige o spomena vrijednim stvarima.*

¹³⁸ *Protuliječničke invektive.*

¹³⁹ *O samotnu životu.*

¹⁴⁰ *O pobožnoj dokolici.*

¹⁴¹ *O pomoćima u dobroj i zloj sreći.*

¹⁴² *Pokajnički psalmi.*

¹⁴³ Čale, Frano i dr., *Povijest svjetske književnosti*, knj. 4, Mladost, Zagreb, 1974. – 1982., 33. – 37.

¹⁴⁴ Tomasović, Mirko, *Hrvatska renesansna književnost u europskom kontekstu*, u: *Hrvatska književnost u europskom kontekstu*, Zagreb, 1978.

posebnosti koje proizlaze iz njezina podneblja. Glavna značajka po kojoj se hrvatska renesansa razlikuje od talijanske renesansne književnosti jest, osim određene lokalne tematike i pojava dvostruko rimovanog dvanaesterca, pogodnog za hrvatski izričaj, ali potpuno neprilagodljivog većini romanskih oblika.¹⁴⁵

Hrvatsku je humanizam zatekao vrlo rano, već u prvim godinama 15. stoljeća, a to se može pripisati upravo blizini njegova talijanskoga izvorišta. Naime, već se u 9. stoljeću počinju pisati dokumenti na srednjovjekovnom lokalnom latinskom jeziku, a od 12. stoljeća taj se jezik približava klasičnomu.¹⁴⁶ Zahvaljujući putujućim humanistima i dodirima s Italijom, već se potkraj 14. stoljeća osjećaju zameci humanizma i to u vidu skupljanja antičkih natpisa i prepisivanja kodeksa. U Hrvatskoj se latinizam stvarao u drugačijim okolnostima nego drugdje, upravo zbog osmanske ugroze na ovim prostorima, pa se zbog toga uz klasične europske humanističke teme javljaju i specifične nacionalne.¹⁴⁷ Zbog toga bi se moglo reći da temeljnu osobitost hrvatskoga humanizma uvjetuju dvije činjenice u njegovoj političkoj pozadini: podijeljenost hrvatskoga nacionalnog prostora u više država i taj teško zaustavljivi prodor Osmanlija.¹⁴⁸ Razdoblje humanizma u našim krajevima traje sve do 17. stoljeća, a postojalo je nekoliko njegovih središta s posebnim naglaskom na Jadran.

Na hrvatski su jug i sjever dolazili profesori, pravnici, bilježnici, liječnici te visoki crkveni dostojanstvenici koji su poticali drugačiji odnos prema antičkom materijalnom i duhovnom naslijeđu. Ipak, sjeverni humanizam u odnosu na južni ima svoje specifične osobnosti, a tomu prethode društvene i političke okolnosti toga vremena.¹⁴⁹ Naime, humanističke ideje su se vrlo brzo udomaćile na Jadranu. Humanizam na jugu bio je vrlo policentričan, dok je duhovna obnova na sjeveru zbog gospodarskih i političkih razloga bila vezana uz feudalne institucije, pa su njihovi glavni predstavnici bili uglavnom crkveni velikodostojnici i vlastela.¹⁵⁰ Humanizam je na sjeveru, po svome društvenom uređenju bio kurijalni, pa su njegovi predstavnici bili uglavnom pripadnici duhovnoga staleža, dok je humanizam na jugu, s druge

¹⁴⁵ Tomasović, Mirko, *Hrvatska renesansna književnost u europskom kontekstu*, u: *Hrvatska književnost u europskom kontekstu*, Zagreb, 1978.

¹⁴⁶ Vratović, Vladimir, *Povijest svjetske književnosti* 2, Mladost, Zagreb, 1977., 427.

¹⁴⁷ Isto.

¹⁴⁸ Novaković, Darko, *Latinsko pjesništvo hrvatskoga humanizma*, Školska knjiga, Zagreb, 1994., 61.

¹⁴⁹ Isto.

¹⁵⁰ Isto, 62.

strane, po svome društvenom uređenju, bio komunalni i njegovi su protagonisti mahom svjetovne osobe.¹⁵¹ Početkom 15. stoljeća, kao jedno od središta humanističkoga pokreta, u prvome se planu nalazi Zadar, a sredinom istoga, na humanističkoj sceni javljaju se Šibenik, Trogir, Kotor i Dubrovnik te u drugoj polovici istoga stoljeća Split i istarski gradovi, i napokon na prijelazu u 16. stoljeće Hvar i Korčula.¹⁵²

Što se književnih rodova i vrsta tiče, humanistička je književnost u Hrvatskoj vrlo plodna. Lirika je sadržavala pravo bogatstvo vrsta i metričkih oblika. Ljubavna lirika, naime, slijedi antičke uzore kako metrički tako i tematski, prenoseći sličan ugođaj, slikovitost i mitski okvir.¹⁵³ Najveći uzori u toj književnoj vrsti bili su, dakako, Katul i Horacije, dok su u kasnijoj renesansi bili popularni i kasnoantički tekstovi o ljubavi, vinu i pjesmi, pisani po uzoru na grčkog pjesnika Anakreonta.¹⁵⁴ Važno je spomenuti da, iako humanistički pjesnik piše po antičkim uzorima, oni se ipak po nečemu razlikuju: naime, antički pjesnik sklada pjesmu koja će imati svoju izvedbu pred slušateljstvom, dok humanistički pjesnici pjesme pišu za čitatelje.¹⁵⁵ Lirika je u humanizmu procvjetala upravo upravo kroz ljubavnu poeziju. Takva je primjerice pjesma Dubrovčanina Damjana Benešića *Amoru*:¹⁵⁶

„Non vides , quali speciosa vultu
Inter aequales socias refulget,
Grande discrimen speciosa ponens
Zanna puellis?
Qualis aut fulvo religatur auro
Gemma, seu verno rosa spirat horto,
Cum recens rupto pudibunda frontem
Protulit ore.“¹⁵⁷

¹⁵¹ Novaković, Darko, *Latinsko pjesništvo hrvatskoga humanizma*, Školska knjiga, Zagreb, 1994., 62.

¹⁵² Isto, 62. – 64.

¹⁵³ Isto, 100.

¹⁵⁴ Isto, 99.

¹⁵⁵ Isto, 99.

¹⁵⁶ Isto.

¹⁵⁷ „Zar ne vidiš kako Zanna krasna lica blista među svojim vršnjakinjama, kako se ljepotom naročito ističe među drugim djevojkama. Ona je kao dragi kamen koji se vezuje žutim zlatom, ili kao ruža što miriše u proljetnom vrtu, kad se svježja rascvjeta i stidno pomoli lice.“ Preveo Vedran Gligo u *Hrvatski latinisti I; Pet stoljeća hrvatske književnosti*, Matica, Zora hrvatska, Zagreb, 1969., 526.

Religijska lirika je svoje mjesto našla među ostalima u Šižgorićevu opusu: *Pjesma Kristu*.¹⁵⁸ Osim ovih pjesničkih oblika, pisale su se i ode, epigrami te epovi. Ipak, ono na čemu se koncentriramo u ovome radu su upravo elegije.

Elegije, pisane dakako na latinskome jeziku, nasljedovale su tradicionalnu formu elegijskoga distiha, a sadržavale su nerijetko ljubavne, moralne, političke i suvremene motive. Antička književna tradicija, elegijom određuje svaki izmjenični slijed daktilskih heksametara i pentametara, neovisno o tematici.¹⁵⁹ Elegijskim se distisima ipak često opjevaju potresni događaji poput smrti, ali se njome može poticati i domoljublje te njegu osobnih kreposti.¹⁶⁰ Uzori pri pisanju elegija bili su Propercije, Tibul i Ovidije, te su slijedom toga, elegije počele prenositi i ljubavnu tematiku i tako postale pjesnički oblik koji je gledao u dušu pjesnika. Samim time, javilo se *elegijsko ja*, koje govori čitatelju o pjesnikovim najdubljim osjećajima.¹⁶¹ Za ljubavne elegije najčešće je karakterističan sretan početak pjesme i tužan završetak, odnosno od sretne prošlosti do tužne sadašnjosti. Ona se nerijetko u antičko doba nazivala i *epicedij*, a sastojala se od nekoliko obaveznih dijelova: uvod, pohvala pokojnika (*laudatio*), pjesnikovo tugovanje (*lamentatio* ili *comploratio*), opis smrti, pogreba i groba (*descriptio*) te utjeha (*consolatio*).¹⁶²

Predstavnici takvog elegijskog modela u nas su: Ivan Česmički u povodu *Threnos de morte Barbarae matris*¹⁶³; Juraj Šižgorić s djelom *Elegia de Sibenicensis agri vastatione*¹⁶⁴ s nacionalnom tematikom; Ludovik Paskalić sa svojim ljubavnim elegijama iz zbirke *Carmina* koje su upućene Silviji; Ilija Crijević koji od hrvatskih humanista najbolje prenosi konvencije rimske ljubavne elegije posvećuje voljenoj ženi djelo *Ad Flaviam*¹⁶⁵, dok vezu između petrarkističkog pjesništva i tradicionalne

¹⁵⁸ Novaković, Darko, *Latinsko pjesništvo hrvatskoga humanizma*, Školska knjiga, Zagreb, 1994., 100 – 102.

¹⁵⁹ Isto.

¹⁶⁰ Isto, 81.

¹⁶¹ Isto.

¹⁶² Isto, 82.

¹⁶³ *Smrti majke Barbare*.

¹⁶⁴ *Elegija o pustošenju šibenskog polja*.

¹⁶⁵ *Flaviji*.

rimске elegije prikazuje Karlo Pucić sa svojim djelom *Elegiarum libellus de laudibus Gnesae puellae*.¹⁶⁶

Jezik i stil hrvatskog latinizma je zapravo profinjena umjetnička tvorevina, presađen latinski jezik iz klasičnog razdoblja, a ne nastavak srednjovjekovnog latiniteta.¹⁶⁷ Autori se oslanjaju na Cicerona i Vergilija u prvome redu, mada se kasnije taj neiskvareni jezik pod utjecajem sintakse novijih jezika postupno udaljavao od svoga ideala.¹⁶⁸ U poeziji na latinskome jeziku nije bilo takvih promjena, već su se pjesnici držali klasičnih rimskih stihova i strofa te ih nisu mijenjali niti stvarali nove.¹⁶⁹ I naši su se autori držali ustaljenih izraza, općih formula, pjesničkih slika i kompozicije, pa upravo stoga pjesnička dikcija obiluje mitologijom, ukrasima i asocijacijama na antiku, pa čak i u djelima kršćanski inspiriranima.¹⁷⁰

Filozofska misao renesanse

Temeljne značajke renesansnoga mišljenja su propitivanje autoriteta, povjerenje u vlastiti um i iskustvo, uspostava nove slike svijeta kao beskonačnoga kozmosa, odvajanje prirodnih znanosti od teologije, razvoj eksperimentalne metode i izgradnja kulture na temeljima ovostrane, zemaljske povijesti.¹⁷¹ U začetnika renesansnoga mišljenja vidljivo je značenje renesanse kao epohe *izlaska iz groba na svjetlo, ustajanja iz mrtvih, buđenja iz sna*.¹⁷² Renesansnu filozofsku misao odredila je podijeljenost između aristotelizma i platonizma. Platonizam se može definirati kao filozofija Platona, njegovih učenika i kasnijih nastavljača u Akademiji. Aristotelizam se pak javio kao izdanak platonizma, a obilježava ga monistički imanentizam, dok platonizam označava shvaćanje o podvojenosti ontoloških razina osjetilnoga i umnoga¹⁷³. Jedan od pristalica platonizma bio je i Petrarca koji je, kao i Platon, smatrao da je svijet stvoren, a ne poput Aristotela da je svijet vječan.¹⁷⁴ U dodiru s

¹⁶⁶ *Knjižica elegija o pohvalama djevojke Gneze*.

¹⁶⁷ Gortan, Veljko; Vratović, Vladimir, *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 2 *Hrvatski latinisti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1969., 31.

¹⁶⁸ Isto.

¹⁶⁹ Isto.

¹⁷⁰ Isto, 32.

¹⁷¹ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=52451>, 20.7.2018.

¹⁷² Isto.

¹⁷³ Isto.

¹⁷⁴ <http://leksikon.muzej-marindrzic.eu/filozofija/>, 20.7.2018.

religijskim nazorima Istoka javlja se takozvani neoplatonizam koji je bio prikladan za religijsku preradu i tako postao temelj rane kršćanske teologije.

Nadalje, neoplatonizam je suvremeni pojam koji se koristi za označavanje filozofske tradicije koja je nastala u trećem stoljeću, a počela je zamirati nakon zatvaranja Platonove akademije u Ateni 529. godine. Neoplatonska filozofija izvodi cjelokupnu stvarnost iz *jednog* načina, ali se bavi i osnovnim pretpostavkama o prirodi stvarnosti.¹⁷⁵ Unatoč zatvaranju akademije, neoplatonizam je opstao kroz ideje, preuzete od srednjovjekovnih mislilaca u njihovim filozofskim i teološkim djelima. Iako platonizam potječe još od Platona i njegova shvaćanja prirode stvari, Plotinovo se tumačenje s druge strane toliko razlikovalo od prethodnika da imamo osjećaj kao da je s njim počelo novo razdoblje u povijesti platonizma. Iako je dominantno shvaćanje da su ideje neoplatonista bile jednake Platonovima, njima je ipak prethodio dugotrajni povijesni razvoj platonističke misli uopće, te su se stoga s vremenom počele razlikovati od svoga *stricte* platonskoga uzora.¹⁷⁶ Treba spomenuti da su i neki od najranijih kršćanskih filozofa (Origin) pokušali su spojiti kršćanstvo s platonizmom, pa je slijedom toga i sam platonizam, upravo njihovim posredstvom, prodro u srednji vijek. Sam termin, s obzirom na sadržaj koji prenosi mogao bi se definirati kao metafizička i epistemološka filozofija i kao oblik idealističkog monoteizma koji dopušta i elemente politeizma.¹⁷⁷ Platonizam se u određenome smislu može shvatiti i kao oblik misticizma, sadržavajući teorijske i praktične dijelove koji se bave podrijetlom ljudske duše i pokazuju odstupanje od materijalnog te s druge strane vraćanje duše u Vječni i Vrhovni svijet.¹⁷⁸ Sustav se može podijeliti na nevidljivi i fenomenalni (*faino*, grč. pokazujem), a prvi sadrži transcendentalni *Jedan* iz kojega proizlazi vječna, savršena suština koja proizvodi *svjetsku dušu*.¹⁷⁹

Duša kao pokretna suština stvara tjelesni manifestirani svijet, a nju bi trebao tako prožeti da njezini različiti dijelovi ostanu u savršenom skladu.¹⁸⁰ Plotin se divi ljepoti i raskoši svijeta, a sve dok ideja upravlja materijom i duša tijelom vlada sklad i dobro. U stvarnom i manifestiranom svijetu jedinstvo i sklad se zamjenjuju sukobom

¹⁷⁵ <https://en.wikipedia.org/wiki/Neoplatonism>, 6.7.2018.

¹⁷⁶ Isto.

¹⁷⁷ Isto.

¹⁷⁸ Isto.

¹⁷⁹ Isto.

¹⁸⁰ Isto.

ili neslaganjem. Zlo se u njihovom shvaćanju razumije kao parazit, bez postojanja svog vlastitog *Svemira*.¹⁸¹ Istim putem kojim se duša spušta u postojanje, mora se vratiti natrag najvišem Dobru, dakle treba se vratiti sebi. I to se postiže njegovanjem, ali i prakticiranjem vrline koja vodi najvišem dobru, odnosno Bogu.¹⁸² Što se ranog kršćanskog i srednjovjekovnog platonizma tiče, treba spomenuti kršćanskoga oca i teologa, sv. Augustina, koji je smatrao da zlo ipak ima vlastiti entitet, a ta je misao bila općeprihvaćena u kršćanskoj tradiciji srednjega vijeka.¹⁸³

U renesansnoj Italiji, neoplatonizam je bio najplodniji u krugu studenata firentinske akademije koju je osnovao Marsilio Ficino. Firentinski humanisti, članovi akademije, uspostavili su filozofsku sintezu Plotinove misli s učenjima Platona, Aristotela, Pitagore i drugih starih filozofa. Osim toga, neoplatonizam je u renesansi nastojao ostvariti sintezu platonističkih ideja s idejama kršćanstva.¹⁸⁴ Neoplatonizmom su vrlo često bile prožete i neke od renesansnih pjesama, a na ontološkoj razini gospoja, hijerarhijski nadređena svome obožavatelju, redovito vodi zaljubljenoga prema spasenju koje se nalazi u onostranome. Primjer za to je i pjesma CXXXV. Dominka Zlatarića:

„U prvi cvijet moje mladosti drag ukras
Gizdave gospoje svu nas mnom steče vlas,
Srce mi posvoji u zlat vez stavi,
A dušu opoji nebeskom ljubavi.
Taj čas ki obratih k nje licu moj pogled,
Pritvoren drugi bih i drugi slijedih red.
Mom vidu zda kripos izvrsna nje gizda,
Da može zrit lipos ka stoji vrh zvizda.
Tada mi vrh svega lijepa vil omili,
Koja me višnjega slidit put usili,
A da znat jer hvale i slave sve na svit
Kratke su i male, ni mogu dugo bit.
Otada ošad ja što ljubi i slidi

¹⁸¹ <https://en.wikipedia.org/wiki/Neoplatonism>, 6.7.2018.

¹⁸² Isto.

¹⁸³ Isto.

¹⁸⁴ Isto.

Pun tašta veselja narod ki ne vidi,
Uživam radosti ke vrijeme ne hara,
Daleče gorkosti svjetovnih privara.¹⁸⁵

Ljubav je stoga proces uzdizanja prema Bogu. Spoznaja da zemaljska ljubav ima podrijetlo u nebeskim sferama posve je platonske naravi, kao i uvjerenje da ženina nebeska ljepota može posredovati između muškarca i božanske ljepote.¹⁸⁶ U takvim je pjesmama odnos prema ženi i ljubavi prikazan kao radost, dok se osjetilno pri tome napušta u korist višega života, a nebeska ljubav rezultira preziranjem neinicirana mnoštva i svega zemaljskoga.¹⁸⁷

LJUBAV, ŽENA I BRAK U RENESANSI

Kako bi se kulturni kontekst ovoga vremena približio čitatelju, važno je spomenuti tekst Leona Battiste Albertija pod nazivom *I libri della famiglia* napisan 1430-ih godina koji prikazuje model renesansnoga braka. Ovaj se tekst bavi neiscrpnim i nikada odgonetnutim pitanjima poput onih: *Koja ljubav je najveća? Je li prijateljstvo najdublja ljudska veza? Ima li brak veze s prijateljstvom? Koji je odnos braka prema ljubavi? Jesu li bračne dužnosti podijeljene prema spolu ili društvu? Sve su to pitanja na koja je teško odgovoriti čak i iz današnje perspektive, a time su se bavili još i humanisti.*

Od Cicerona i Platona dominira mišljenje kako prijateljstvo može biti samo istospolno i da je prijateljska veza između muškarca i žene nemoguća.¹⁸⁸ Mnoge su društvene okolnosti tome pridonijele jer su žene i muškarci u društvu toga vremena bili strogo odvojeni, imali su različite dužnosti, interese i obaveze. Ipak, što je s prijateljstvom između supružnika? Mogu li njihovi zajednički interesi poput skrbi za obitelj rezultirati neraskidivim prijateljstvom? Može li prijateljstvo renesansnoga društva biti više od socijalnog ugovora, uzajamna ljubav? Svim ovim pitanjima bavio se Alberti. U svojim je knjigama, ovisno o točki gledišta, opisao brak na tri razine:

¹⁸⁵ Bogdan Tomislav, *Ljubavi razlike*, Disput, Zagreb, 2012., 133.

¹⁸⁶ Isto.

¹⁸⁷ Isto.

¹⁸⁸ McCue, Gill, Amyrose, J., Reading *I libri della famiglia*; Leon Battista Alberti on marriage, *Amicizia and Conjugal Friendship*, California Italian Studies, 2(2), 2011.

brak kao nužnost, brak kao zajednica ljudi kojima je cilj stvaranje obitelji i na koncu brak kao istinsko, pravo, duboko prijateljstvo.¹⁸⁹ Važno je istaknuti kako se knjige zasnivaju na razgovoru jedne obitelji u kojemu sudjeluju braća i sluga, a svaki od njih je zagovornik jednog tipa braka. Sluga Buto predstavnik je najnižeg tipa braka, on u četvrtoj knjizi svoj brak slikovito opisuje kao mučenje i nužno zlo jer se on i njegova supruga nikako ne mogu složiti, a ona mu stalno prigovara, pa zbog toga smatra kako je nemoguće biti prijatelj sa ženom pri čemu kritizira sve svoje neistomišljenike.¹⁹⁰ S druge strane, Lionardo, njegov sin, kao *bon vivant* odbija brak zbog izbjegavanja odgovornosti, iako ističe njegovu veliku važnost u stvaranju potomstva i zasnivanju obitelji, te postulira mogućnost stjecanja bogatstva koje čovjek dobiva uz životnog suputnika.¹⁹¹ Gianozzo pak tvrdi da je podjela poslova u braku ključna za bračnu sreću. On naime, smatra kako i žena i muž imaju jednaka prava unutar kuće, ali ne i izvan nje što je zapravo vrlo tipično mišljenje zbog položaja žene u društvu toga vremena.¹⁹² Kada govori o potomstvu, Adovardo ističe kršćansko viđenje braka. Naime, svećenik pri združivanju braka ističe kako on predstavlja ne samo združivanje „tijela“ radi potomstva, već i združenje duša koje je vječno. S obzirom na to da je po njegovome mišljenju brak kao stup društva vrlo važan za čitavu zajednicu, njegova bi propast izložila čitavo društvo opasnosti i riziku socijalne nestabilnosti.¹⁹³ Kroz čitav tekst progovara Albertijev stav da je brak zapravo temelj društva. Takav brak predstavlja najviši stupanj odnosa između muškarca i žene, to je istinsko prijateljstvo, produhovljena veza koja u sebi sadrži ne samo prijateljstvo, već i životnog suputnika, dobro održano kućanstvo, važnost potomstva i na koncu, pravu, čistu ljubav.

AMOROZNI DISKURSI 15. I 16. STOLJEĆA

Petrarkizam je najpoznatiji amorozni diskurs 15. i 16. stoljeća, pa se nerijetko dogodi da ostali diskursi ostanu u drugome planu. Naime, hrvatska ljubavna lirika toga vremena ostaje pod utjecajem Petrarčina *Kanconijera* i uz trubadurstva uopće, ali se oslanja također i na domaću popularnu kulturu. Budući da upravo ta domaća

¹⁸⁹ McCue, Gill, Amyrose, J., Reading *I libri della famiglia*; Leon Battista Alberti on marriage, *Amicizia and Conjugal Friendship*, California Italian Studies, 2(2), 2011.

¹⁹⁰ Isto.

¹⁹¹ Isto.

¹⁹² Isto.

¹⁹³ Isto.

kultura ostavila svoj trag u pjesništvu te epohe, onda i takvim lirskim ostvarajima valja posvetiti dio ovoga rada. Ljubavnu liriku toga vremena treba analizirati na razini unutrašnje pragmatike teksta i fenomenalizacije tekstualnoga objekta.¹⁹⁴ Lirski subjekti koji se pojavljuju u takvim pjesmama kreću se u rasponu od senzualnog ljubavnika, preko idealistički nastrojenoga petrarkista, pa sve do ženskoga glasa, ali je pri tome lirski subjekt redovito protagonist ljubavnoga odnosa.¹⁹⁵ Ljubavni su liričari toga vremena bili upoznati s različitim vrstama ljubavnoga odnosa koji su im tada bili dostupni, a razlikuju se samo opća mjesta koja u obradi teme odabiru za polazište.¹⁹⁶

U hrvatskoj ljubavnoj lirici te epohe najčešće nalazimo pjesme u kojima je zaljubljenik muškoga roda. Takav se lirski subjekt očituje kao sudionik muško-ženskoga ljubavnoga odnosa ili izražavanja naklonosti prema određenoj gospođi. Takav zaljubljenik može biti povučen, pasivan promatrač, hvalitelj gospojinih vrlina ili akter komunikacije s gospojom.¹⁹⁷ Ljubav ili naklonost takvog aktera najčešće nije uzvraćena, a žena kojoj se obraća ponekad nije niti svjesna njegova udvaranja. Zaljubljenik je potaknut raznim aspektima ženskoga bića, a ponekad se čini da se zapravo obraća personificiranoj ljubavi ili bogu Amoru, pri čemu je gospojina uloga sekundarna. Lirski je subjekt katkada samo komentator ljubavnih jada, pa se čini kao da uopće nije ni sudionik iste problematike.¹⁹⁸ Rjeđe su pjesme s impersonalnim, objektivnim pripovjedačem koji prepušta riječ likovima te one s ne-ljudskim subjektom koji zastupa zaljubljenikove težnje ili prenosi njegovu poruku.¹⁹⁹

Nadalje, valja spomenuti da se već u to vrijeme mogao čuti i ženski glas, doduše iz muške perspektive, ali su lirski subjekti tih pjesama bile zaljubljenice ženskoga roda. Iako su autori takvih pjesama muškarci, lirski subjekt progovara ženskim glasom. Takve su pjesme imale svoja specifična obilježja; najčešće su dijaloške, a muškarac kojemu se obraćaju je odsutan zbog nekih objektivnih okolnosti kao što su sumnjičava okolina, ženina obitelj ili put koji je rezultirao odsustvom, dok

¹⁹⁴ Bogdan Tomislav, *Ljubavi razlike*, Disput, Zagreb, 2012., 101.

¹⁹⁵ Isto, 112.

¹⁹⁶ Isto, 113.

¹⁹⁷ Isto.

¹⁹⁸ Isto.

¹⁹⁹ Isto.

se njegove okolnosti onda proklinju zbog gospojine čežnje za voljenim muškarcem. Dama se prisjeća ljubavne sreće i tuguje zbog moguće muškarčeve nevjere.²⁰⁰

„Kako toj može bit da ljubav svu našu
Postavi u zabit, jaoh, i stvar najdražu?
Ako si ti drugu obljudil gospođu,
Neka daj za slugu tamo k vam ja dođu.“²⁰¹

Takva žena više nije šutljiva, ona progovara i prestaje biti predmet muškarčeve žudnje i tipičnoga opisa, progovara kroz vlastite želje. Ona više nije hladna i distancirana, već je zahvaćena žudnjom za svojim odabranikom.²⁰² Upravo se po tome ponajviše i razlikuju od pjesama muškoga glasa, gdje je čežnja posljedica gospojine ravnodušnosti. Razlikuju se i po tome što su figurativno siromašnije i upotrebljavaju – navlastito u pjesništvu pod utjecajem pučke kulture - vlastitu skupinu apostrofa (*druže, sokole, brajo...*):

„Moj brajo, kolikrat kle mi se, a zaman,
Da nećeš veće stat u Stonu od pet dan;
A ovo jur lito, polje se zeleni,
Žnjelo se i žito, a tebe jošte ni.“²⁰³

Naravno da takvi izrazi potječu iz popularne kulture ili pak iz tadašnjega opisa prirode (*cvite, vinče...*). Naime, ondje gdje petrarkistički zaljubljenik poseže za antitezom, hiperbolom ili kakvom mitološkom figurom, žena u svojim unutarnjim previranjima, najčešće žalosnim, priželjkuje razgovor sa svojim odabranikom.²⁰⁴ Razlika je i u samim očekivanjima lirskih subjekata: muškarac očekuje da mu gospoja uzvratil ljubav, dok žena čeka i doziva muškarca koji je odveden, ali ne svojom voljom. Ovu bi situaciju bilo moguće nazvati obrnuto petrarkističkom jer bi se ženski glas mogao promatrati i kao projekcija muške želje u govor zaljubljene žene.²⁰⁵

²⁰⁰ Bogdan Tomislav, *Ljubavi razlike*, Disput, Zagreb, 2012.,116.

²⁰¹ Nepoznati autor iz Zbornika. Isto, 117.

²⁰² Isto., 122.

²⁰³ Nepoznati autor iz Zbornika. Isto, 117.

²⁰⁴ Isto.

²⁰⁵ Isto,123.

S obzirom na to da su pjesme ženskoga glasa pisali muškarci, dalo bi se naslutiti da se radi o muškom promatranju ženskosti. Ipak, ne možemo ih promatrati samo u okvirima muške želje za uzvraćanjem, jer su isti autori sastavljali i pjesme drugačije od ovih, u kojima je došlo do uzvraćanja ženske naklonosti, ponekad prožete senzualnim diskursom.²⁰⁶ Razliku je moguće vidjeti i u tome da rod nije presudan, kako tvrde neki medievisti. Za njih je, naime, presudna okolina - u muškarca je to dvorski ambijent, dok žena progovara unutar i iz svoga intimnoga prostora. Muškarac tada tematizira ljubavni odnos izjašnjavajući se kao pjesnik, dok je žena samo sudionica ljubavnoga odnosa i progovara kroz svoju bol.²⁰⁷ Ženski se glas u pjesništvu ovoga vremena povezuje s talijanskim dvorskim pjesništvom, dakako s onim nepetrarkističkim (hrvatski su autori, kako je već rečeno, posezali i za domaćom popularnom kulturom).²⁰⁸ Lirika toga vremena povezana je također s folklornom tradicijom čiji se elementi najbolje očituju na leksičkoj i na formalnoj razini, a njihov se utjecaj odnosi i na koncepciju samoga ljubavnoga odnosa.²⁰⁹ Često se, naime, pojavljuju umanjenice i to vjerojatno zato jer su bile pogodne za metar, a najbolji primjer za navedeno su *Pjesme na narodnu* iz Ranjinina zbornika.²¹⁰

PETRARKIZAM

U hrvatskoj renesansnoj književnosti, petrarkizam je glavna pjesnička škola, a prenosi se i u barok, ali s drugačijim značenjem. Odnosi se primarno na liriku, ali uz nju zahvaća i epiku, dramu te prozu.²¹¹ U najširem smislu, petrarkizam označava neposredan ili posredan utjecaj tema, motiva i stila Petrarčina *Kanconijera* i to ponajviše ljubavne lirike, dok u užem smislu označava ranonovovjekovni lirski ljubavni izričaj oblikovan Petrarčinim utjecajem.²¹² Glavna obilježja su mu: antinomična koncepcija muško-ženskog ljubavnog odnosa iz muške perspektive, idealizacija žene, konvencionalan retoričko-stilski instrumentarij za opis ljubavi i ljepote, antitetičnost kao obilježje stila i sonetna forma.²¹³ Antinomičan je zbog toga

²⁰⁶ Bogdan Tomislav, *Ljubavi razlike*, Disput, Zagreb, 2012., 124.

²⁰⁷ Isto, 124. – 125.

²⁰⁸ Isto.

²⁰⁹ Isto, 138.

²¹⁰ Isto, 139.

²¹¹ <http://dzs.ffzg.unizg.hr/text/tomasovic.htm#4>, 15.7.2018.

²¹² Bogdan, Tomislav, *Marulić i petrarkizam*, *Colloquia Maruliana XI*, Lučin, Bratislav ; Tomasović, Mirko (ur.), Split, Književni krug Split, Marulianum, 2002., 377. – 385.

²¹³ Isto.

što maskulina žudnja nije uslišena i on postaje rob takve ljubavi. Takva antinomičnost podrazumijeva i funkcionalno povezana stilska sredstva poput oksimorona ili antiteze, iako se nerijetko javljaju i asonanca te aliteracija.²¹⁴

„Još mučah, kad reče: "Što mučiš? govori!
odkli me ter steče, život vas otvori.“²¹⁵

„Imam ja sad smilos prsten zlat da sam zvan,
pokli sam za milos i ljubav darovan.“
(Šiško Menčetić, CDXVIII, CDXXVI)²¹⁶

Ponekad se može govoriti i o različitim varijantama petrarkizma, kao primjerice u slučaju kada muški autor rabi ženski lirski subjekt, u slučaju ženskog petrarkizma ili kad se ostvari žensko udovoljenje muškim pobudama.²¹⁷ Tako je primjerice u pjesmama Šiška Menčetića, Hanibala Lucića, Nikole Nalješkovića i Džore Držića:

„Straži me još preda, oh stražo neugodna,
Kad nad mnom sve preda, čas nisam slobodna!
Nu da znam umriti, me zlato pričisto,
Skoro se ć' smiriti, vidićeš znam li što.
Vidit ćeš hitrosti djevojke ka ljubi,
Kako ne dopusti da platu trud gubi.“²¹⁸
(Džore Držić, LXXXVI)

Petrarkizam je u Hrvatskoj inauguriran *Ranjininim Zbornikom* hrvatske svjetovne lirike koji je sadržavao sve značajke tog pjesničkog pokreta, ali i ljubavne poezije trubadura. Naime, pjesme iz spomenutoga zbornika imaju manje petrarkističkih elemenata od takvih kasnijih pjesama, a trubadurski elementi su

²¹⁴ Bogdan, Tomislav, *Marulić i petrarkizam, Colloquia Maruliana XI*, Lučin, Bratislav ; Tomasović, Mirko (ur.), Split, Književni krug Split, Marulianum, 2002., 377. – 385.

²¹⁵ [http://vetarsabalkana.com/d/513918/d/tri-knjige-pjesama-ika-vlahovia-\(menetia\)-dio-1.pdf](http://vetarsabalkana.com/d/513918/d/tri-knjige-pjesama-ika-vlahovia-(menetia)-dio-1.pdf), 15.7.2018.

²¹⁶ Isto.

²¹⁷ Bogdan, Tomislav, *Marulić i petrarkizam, Colloquia Maruliana XI*, Lučin, Bratislav ; Tomasović, Mirko (ur.), Split, Književni krug Split, Marulianum, 2002., 377. – 385.

²¹⁸ Držić, Džore, *Pjesni ljuvene*; priredio Josip Ham, Tisak Izdavačkog zavoda Jugoslavenske akademije, Zagreb, 1965., 83.

vidljivije nazočni.²¹⁹ Takvi su elementi proizvod veze petrarkizma s provansalskom ljubavnom lirikom. Sam stih, dvostrukorimovani dvanaesterac, koji je sam po sebi vrlo trom i ritmički jednolik, umanjuje petrarkističku prisutnost, a jednako je i s odsutstvom Petrarcline sonetne forme.²²⁰ Ovaj zbornik sadrži pjesme poznatih autora Šiška Menčetića, Džore Držića, Marina Kastičevića, Mavra Vetranovića i Andrije Zlatara.²²¹ Petrarkizam se u Ranjininu zborniku ogleda u motivici, apostrofiranju tjeskobe ljubavnih osjećaja, korištenju izražajno-metaforičkoga instrumentarija, izravnim parafrazama i transpozicijama iz Petrarclinih, ranije spomenutih *Rasutih rima*, a upravo po ovim značajkama srodan je i petrarkizmu u drugim europskim književnostima.²²²

Posebosti hrvatskoga petrarkizma su, dakle, oslonac na jezik domaće srednjovjekovne književne tradicije, versifikacijska vezanost uz dvostruko rimovani dvanaesterac (ne prihvaćanje sonetne forme) i veze s domaćom folklornom tradicijom. U spomenutom *Zborniku*, glavna je zadaća pjesama opisivanje boli zbog neuzvrćene ljubavi pri čemu lirski subjekt prolazi kroz više stadija zaljubljenosti, od trenutka kad je ugledao gospoju do otriježnjenja kad se okreće spiritualnim vrijednostima.²²³

Opisuje se, prema tome, pjesnikova ljubavna agonija od osjećaja ushićenja, preko tjeskobe zbog smrti voljene žene do želje za poniranjem u vječnost.²²⁴ Pjesnik je zapravo rastrgan između njezina odbijanja i želje za posjedovanjem, skrivene strasti i bogobožnosti, *donne Laure* i *Laure nobilis*, po modelu koji u liriku unosi Petrarca kao katalog ženskih tjelesnih vrlina i ustaljenu metaforiku, te tako stvara uzorak pjesništva koji teži formalnom savršenstvu.²²⁵ Na tome putu, stanje petrarkističkoga pjesnika najbolje opisuju patnja, tuga, ushićenje, nada, ali i radost koje pjesnik opisuje stalnim stilskim sredstvima i figurama, a na isti način prikazuje i fizičku ljepotu nedostižne gospoje.²²⁶ Petrarclina je utjecaj bio izravan i posredan. Naime, veliki val petrarkizma koji je nastao odmah nakon Petrarclina stvaralaštva

²¹⁹ Bogdan, Tomislav, *Ljubavna lirika i petrarkizam*, Umjetnost riječi, God.53 (2009.), 3/4, 245. – 278.

²²⁰ Isto.

²²¹ Isto.

²²² Isto.

²²³ Isto.

²²⁴ <http://leksikon.muzej-marindrzic.eu/petrarkizam/>, 12.7.2018.

²²⁵ Isto.

²²⁶ Isto.

brzo je prerastao u dvije različite škole; *kariteanski* i *bembistički* petrarkizam.²²⁷ Prva je dobila naziv po začetniku, Kataloncu Cariteou, a označava poeziju dvorskih pjesnika, nastalu u sprezi petrarkizma s provansalskom lirikom. On napušta pjesničke oblike poput soneta i madrigala, a unosi maniru dosjetke (končentizam i senčentizam) i senzualniji odnos prema ženi.²²⁸ Začetnik druge, autentičnije struje, bio je Pietro Bembo, a slijedio je duh, oblik i motiv Petrarčinih *Rasutih rima*.²²⁹

Hrvatska ljubavna lirika Ranjininog zbornika sadržavala je karakteristična petrarkistička udvaranja gospoји, pa to možemo pronaći i u Kanconijeru Šišmunda Vlahovića Menčetića:

„Vidiv me ka hrlo vase trak i kosu
Niz bijelo ter grlo kosice sve prosu;
Na čelu ostavi dva prama od zlata,
Ostalo sve zavi okolo, dim, vrata.
Da kosa ne vitri, u kojoj do mal hip
Rukama zahitri na glavi venčac lip;
Ozriv se ja jelin ter ončas prođe tja,
Ter gorči ner pelin i čemer ostah ja.“²³⁰

Njegova zbirka, naime, sadrži jednak broj pjesama kao Petrarčina, a u posljednjoj je sastav posvećen Bogorodici koji sadrži paralelizam sa završnom kanconom iz *Rasutih rima*.²³¹ Po tome i parafrazama, on je najjasnije određen petrarkist hrvatske ljubavne lirike. Sljedeći pjesnik Ranjinina zbornika je Džore Držić, čije pjesme odišu većom smirenošću i opjevavanjem tuge nastale zbog gospojine nemilosti:

„Dražja je od zlata, lipša ner prolitje,
Po poljih kad cvatarazliko jur cvitje.
Ljubav ju s nebese i narav s zvizdami
Najlipše uresi meu svim vilami.

²²⁷ <http://leksikon.muzej-marindrzic.eu/petrarkizam/>, 12.7.2018.

²²⁸ Isto.

²²⁹ Isto.

²³⁰ <http://dzs.ffzg.unizg.hr/html/Mencetic.htm>, 15.7.2018.

²³¹ Bogdan, Tomislav, *Ljubavna lirika i petrarkizam*, Umjetnost riječi, God.53 (2009.), 3/4, 245. - 278.

Ima rusi kosi jakno zlate žice,
Hladak ih uznosi uz rajsko nje lice.
Oh, crna dva vlasa, vrh oči uzvita,
Lipa't su ukrasa, tanko t' su povita!
Oči nje jak zvizde gore u svitlosti,
U njih su sve gizde i rajske liposti...²³²

Iako ga to više približava Petrarci nego Menčetićeva strastvenost, ipak ga od njega udaljava prisutnost trubadurizma i folklorizma.²³³ O Krstičeviću i Zlataru može se spomenuti kako se lirika, njima pripisana, ostvaruje u okvirima naglašenoga načina petrarkiziranja. Uz njih, valja spomenuti i Nikolu Nalješkovića kojemu se pripisuju neke od pjesama iz Zbornika i Marina Držića, čija je omanja ljubavna zbirka također slijedila put Menčetića i Džore Držića, ali i Hanibala Lucića, čije su *Pjesni ljuvene* izrazito petrarkistički obojene.²³⁴

„Jur ni jedna na svit vila
Lipotom se već ne slavi,
Jer je hvale sve skupila
Vila, ka mi srce travi.“²³⁵

Značajno je spomenuti kako je uz Petrarčin utjecaj na hrvatske autore, važan također utjecaj općenito talijanskog dvorskog pjesništva. Karakteristike njihove lirike koje smo i ranije spomenuli su eklektičnost i polidiskurzivnost, a upravo to su odlike koje spajaju Petrarca s antičkim autorima i talijanskim pjesništvom prije Petrarce, ali i odjecima trubadurske i folklorne lirike. Njihove pjesme obiluju i hedonizmom koji svoje podrijetlo crpi iz antike i u tome smislu pokazuje znatan odklon od dosljedno shvaćenog petrarkizma.²³⁶

²³² Držić, Džore, *Pjesni ljuvene*; priredio Josip Ham, Tisak Izdavačkog zavoda Jugoslavenske akademije, Zagreb, 1965., 14.

²³³ Bogdan, Tomislav, *Ljubavna lirika i petrarkizam*, Umjetnost riječi, God.53 (2009.), 3/4, 245. – 278.

²³⁴ Isto.

²³⁵ <http://db.nsk.hr/HeritageDetails.aspx?id=646> , 15.7.2018.

²³⁶ Bogdan, Tomislav, *Ljubavi razlike*, Disput, Zagreb, 2012.

Petrarkizam u pastorali

Petrarkizam se u hrvatskoj književnosti ne proteže samo kroz liriku toga vremena, već i kroz pastore Džore Držića i njegova nećaka Marina. Još su provansalski trubaduri pisali ljubavne pjesme pastoralnog okruženja u kojima se gospodin udvara pastirci koja se ponešto odupire.²³⁷ Pastoralna su djela u hrvatskoj književnosti ponajviše zaživjela u žanru drame ova dva velika autora, a odišu mitološkim, pastirskim okruženjem u kojemu borave petrarkistički opisane vile i zaljubljeni pastiri. Pastoralna ekloga *Radmio i Ljubmir* čiji je autor Džore Držić, odiše petrarkističkim raspoloženjem. Naime, njegova je vila prava petrarkistička apstrakcija, ona predstavlja figuru poezije i natprirodne ljepote.²³⁸

„Ah Rade, ovdje je jedna vil uplila,
Lipotom ka mi je srdačce zanila,
Prisvitli nje obraz sunačcu odsiva,
A dika i ukras svakoje dobiva.“²³⁹

Marin Držić po svemu slijedi Džoreta u svojoj *Tireni*, osim u tome što svojoj vili vraća mitološku prirodu, a time ona postaje nedostupna pastirima jer u pastoralnoj stvarnosti vladaju samo ljudska pravila.²⁴⁰ Time on iskazuje kako ljubav između pastirskog i svijeta vila nije moguća, pa pastir postaje zarobljenik takve nedostižne ljubavi.²⁴¹ Osim prve epizode, sve ostale slijede eklogu *Radmio i Ljubmir*, pa se tako fabularna *shema* sastoji od iznenadnog susreta kod izvora, očaravanja vilom, priznanja, nestanka vile, traganja za njom, susreta sa suzdržanima, njihovih bezuspješnih savjeta i nastavka traganja.²⁴² Zaljubljenici u *Tireni* Marina Držića degradiraju se iz epizode u epizodu, od plemenita pastira, pa sve do komičnih prostačića kakav je ljubavni zarobljenik u djelu *Radmio i Ljubmir*.²⁴³ Marin Držić od svoga prethodnika i jednog od najvećih hrvatskih pastoralnih pjesnika, preuzima

²³⁷ Vinja, Vojmir i dr., *Povijest svjetske književnosti*, knj. 3, Mladost, Zagreb, 1974. – 1982., 791.

²³⁸ Rapacka, Joanna, *Zaljubljen u vilu*, Književni krug Split, 1998., 96.

²³⁹ Isto, 100.

²⁴⁰ Isto, 96.

²⁴¹ Isto.

²⁴² Isto, 97.

²⁴³ Isto.

cite, parafraze, razgovorno-petrarkistički stil s time da ih pojačava i uveličava.²⁴⁴ Pastirski ljubavni, petrarkistički pastiši u nekim se dijelovima pretvaraju u parodiju, ali ona nije motivirana stilski već situacijski.²⁴⁵

„Diklice, iznori, vrni mi veselje,
Čin' da me ne mori jadovno dreselje;
Sunčanim pogledom Miljenka obasja'
Er smrtnim neredom na prješū ide tja.
Al ćeš da t' ruku ja dodam, gospoje?
Ček' neka se svuku. Gdi s' putačce moje?“²⁴⁶

Tirenine su riječi kao i Miljenkove karakteristične za petrarkističku poeziju, a i Radat u svojim replikama čuva taj repertoar. Držić ipak nastoji očuvati humanistički smisao traganja za idealom i zbog toga poseže za neoplatonizmom. On stvara situaciju u kojoj se suprotnost vile i pastira razrješuje na razini transcendencije.²⁴⁷ Naime, ljepota se ljudima približava onda kada pokida veze koje je povezuju s ljudskim svijetom.²⁴⁸ Upravo zbog toga, gledatelj je zadovoljen krajem ove pastirske ekloge, a taj je trenutak ostvaren neoplatonizmom.²⁴⁹

Petrarkizam u hrvatskih latinista

I u djelima hrvatskih latinističkih pisaca osjeća se Petrarčin utjecaj, mada nešto slabije no u piscaca toga vremena koji su stvarali na hrvatskome jeziku. Prvi koga valja spomenuti je dakako humanist Marko Marulić. Njegovi ljubavni stihovi odišu ponajprije latinskim uzorima poput Ovidija i Propercija, a Petrarčin je utjecaj vidljiv u sonetu pod brojem 36, gdje se koristi antitezom toploga i hladnoga, obraćajući se nekom splitskom Tomi koji se zbog ljubavi smrzava.²⁵⁰ Osim ovim sonetom, Marulić se Petrarci odužio i prijevodima dvaju njegovih soneta na hrvatski te latinskim prijevodom kancone *Vergine bella, che di sol vestita*, objavljenog u

²⁴⁴ Rapacka, Joanna, *Zaljubljen u vilu*, Književni krug Split, 1998.,99.

²⁴⁵ Isto.

²⁴⁶ Isto.

²⁴⁷ Isto, 103. – 104.

²⁴⁸ Isto, 104.

²⁴⁹ Isto.

²⁵⁰ Bogdan, Tomislav, *Marulić i petrarkizam //Colloquia Maruliana XI / Lučin, Bratislav; Tomasović, Mirko (ur.), Split: Književni krug Split: Marulianum, 2002., str. 377. – 385.*

njegovu *Evangelistariumu* pod nazivom *Ad Virginem beatam*.²⁵¹ Ipak, njegova su hrvatska djela puno bliža poimanju petrarkizma nego latinska, a najveći odjeci vidljivi su u *Juditi i Suzani*. To su najčešće motivi kojima se opisuje ženska ljepota te djelovanje te ljepote na zaljubljenika. Kako su ova djela narativna, Marulić prepušta petrarkističke iskaze likovima i pripovjedaču. Lako je prepoznati i Juditin iskaz u kojemu govoreći o sebi preuzima masku petrarkističke vile:

„Rumena ter bila lica sva učini,
Pojde kako vila: tim njega prihini.“²⁵²

Očit je također opis svitanja koji se može povezati s Petrarčinim dolaskom noći, dok se isti motiv javlja i u Zoranićevim *Planinama*, vjerojatno preuzet izravno od Petrarce:²⁵³

„Bižeć na nižnji stan noć s čarnimi koli
Nošaše donjim san, ako su ki doli.“²⁵⁴

Najprepoznatljiviji Petrarčin utjecaj vidljiv je u Marulićevoj *Suzani* gdje ju na početku opisuje tipičnim petrarkističkim metaforama, a stasom ju uspoređuje s gorskim vilama. Osobine po kojima je Suzana petrarkistička ljepotica su bjelina lica, rumenilo, ali i unutrašnje osobine poput mudrosti i kreposti.²⁵⁵

„Odkol jiše manu, po pustinji hode,
Zora ne prosvanu liplja do te dobe,
Kuda godi hode putem postupaše,
Svim ki mimo hode oči zanošaše.
Svak joj se čujaše govore: krasnije od nje
da ne znaše. Hći biše Helkije.
Bile biše šije, a čarnih očiju,

²⁵¹ Vratović Vladimir, *Hrvatski latinizam i rimska književnost*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1989., 171.

²⁵² Bogdan, Tomislav, *Marulić i petrarkizam // Colloquia Maruliana XI / Lučin*, Bratislav; Tomasović, Mirko (ur.), Split: Književni krug Split: Marulianum, 2002., str. 377. – 385.

²⁵³ Isto.

²⁵⁴ Isto.

²⁵⁵ Isto.

Glavice milije ner ti reć umiju.“²⁵⁶

Nadalje, petrarkističke crte vidljive su i kod Ivana Česmičkog, koji u svome epigramu *De versibus Marcelli a se Latine expressis* kao uzor skladnog pjevanja ističe Petrarcu.²⁵⁷ Valja spomenuti i Vrančićeva pisma Magdaleni Milaversi. Naime, Magdalenu opisuje tipičnim petrarkističkim konvencijama, pa se divi njezinoj čednosti, ljupkosti i prijaznosti, njezinu talentu, pjevanju i sviranju na harfi, plemenitosti, otmjenosti, ljepoti vanjštine, a posebno njezinim očima:²⁵⁸

„Maiores certe ego amabam et admirabar, delictum, quam aut formae praestantiam aut adaptissime aetatis florem; mores imprimis ab omni avaritia Corinthiaca alienos, modestiam dein iucunditati comitatemque affabilitati copulatam; musicae postea scientiam, in qua sic voce, sic pollebas fidibus...“²⁵⁹

Utjecaj Petrarce vidljiv je i u latinskoj zbirci *Carmina* Ludovika Paskalića. Iako su i njemu glavni uzori bili Tibul i Vergilije, odnosno latinski pisci, u njegovu je ljubavnom opusu dakako vidljiv i Petrarčin utjecaj.²⁶⁰

„Cum formosa suis me Sylvia cepit ocellis,
Pressit et insolito libera colla iugo,
Non mihi iam sylvae, non sunt mihi moenia cordi,
Nec capiunt oculos florida prata meos.“²⁶¹

²⁵⁶ Bogdan, Tomislav, *Marulić i petrarkizam // Colloquia Maruliana XI / Lučin, Bratislav; Tomasović, Mirko (ur.), Split: Književni krug Split: Marulianum, 2002., str. 377. – 385.*

²⁵⁷ Vratović Vladimir, *Hrvatski latinizam i rimska književnost*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1989., 169.

²⁵⁸ Isto, 173.

²⁵⁹ „U tebi sam uistinu nešto više ljubio i divio se, draga, više nego izvanrednu ljepotu ili cvijet najpristalije mladosti: osobito narav, stranu svakoj korintskoj pohlepi, zatim čednost povezanu s ljupkošću i prijaznost sa susretljivošću, nadalje glazbeno umijeće, u kojem si se glasom i sviranjem na harfi toliko isticala...“ Preveo Vladimir Vratović u *Hrvatski latinisti I; Pet stoljeća hrvatske književnosti*, Matica, Zora hrvatska, Zagreb, 1969., 621.

²⁶⁰ Vratović Vladimir, *Hrvatski latinizam i rimska književnost*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1989., 173.

²⁶¹ „Prekrasna tada me Silvija očara očima svojim, Nagna me da pod nepoznat jaram podvijem vrat, Ne marim otad za šume i utjeha srcu ne vrijedi, Livade cvjetne su sada oku suviše mom.“ Preveo Nikola Šop u *Hrvatski latinisti I; Pet stoljeća hrvatske književnosti*, Matica, Zora hrvatska, Zagreb, 1969.

Poetska donna i madonna u talijanskoj konvenciji u Paskalićevoj lirici je Sylvia, rođena Kotorica i njegova muza. Pjesnik gori za bjelinama njezine puti i strasno tuguje za izgubljenom ljubavi.²⁶² Spomenimo i to da se znatno kasnije, početkom 18. stoljeća, javlja još jedan hrvatski „Petarcar“, Rajmund Kunić, koji je pored ljubavnih stihova posvećenih uglednoj Rimljanki Lidi²⁶³ ostavio za sobom i satirički epigram *In fatuum Petrarcae* te Đuro Rastić koji toplim riječima apostrofira Petrarca u poslanici posvećenoj F.M. Appendiniju.²⁶⁴ Lovorom ovjenčan humanist Ilija Crijević, također je pisao ljubavnu liriku u svome ciklusu posvećenom Rimljanki Flaviji, kako je ranije spomenuto, a ciklus se sastoji od dvanaest elegija i jedne pjesme u hendekasilabima. Ipak, niti njegova ljubavna lirika nije petrarkistička. To su, naime, pjesme prepune mladenačke strasti, putene ljubavi, zarobljenosti misli i tijela, pa sve do prebacivanja Flaviji što nije više njegova:²⁶⁵

„Scuta virum atque enses cecidere e carmine nostro
Et rapit imbellis Martia tela Venus.
Parce tuo vati, vultu saevire venusto
Desine; visceribus, Flavia, parce meis!“²⁶⁶

Njegova je lirika prepuna Katulovih, Ovidijevih, Tibulovih, pa i Propercijevih utjecaja. On se naime, obilato služi mitološkom metaforikom koju ćemo nešto kasnije razložiti na primjeru elegija Karla Pucića.

²⁶² Vratović Vladimir, *Hrvatski latinizam i rimska književnost*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1989., 572.

²⁶³ Kunić je pseudonimom Lida nazivao uglednu Rimljanku Mariu Cuccovilla Pizzelli. Upoznali su se u salonu njezina doma gdje su se, uz Kunića, okupljali najveći umovi toga doba u Rimu. Kunić je Mariu poučavao Grčkome jeziku, a posvetio joj je brojne epigrame u kojima slavi prije svega njezine karakterne osobine, majčinsku brižnost, dobre običaje i učenost, ali i njezinu fizičku ljepotu. O prirodi njihova odnosa autori su podijeljeni, pa neki smatraju kako se radi samo o platonskoj vezi i velikom prijateljstvu ovo dvoje ljudi, dok neki smatraju kako se u njegovim epigramima nazire i ponešto erotike što daje naslutiti Kunićevu fizičku ljubav prema *donni Lidi*. Bratičević, Irena; *Kunićeva Lida od salona do zbirke: predmet epigrama i problem kritike* u: *Časopis za svjetsku književnost*, godište XLIV/2012, br. 164 – 165 (2-3).

²⁶⁴ Vratović Vladimir, *Hrvatski latinizam i rimska književnost*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1989., 176.

²⁶⁵ Gortan, Veljko; Vratović, Vladimir, *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 2 *Hrvatski latinisti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1969., 381.

²⁶⁶ „Štitovi bojni i mači nestadoše iz pjesme naše, i pomirljiva Venera oduze oružje Marsovo. Smiluj se pjesniku svojem; Prestani bjesnjeti svojim lijepim licem; I poštedi Flavijo, srce moje.“ Preveo Tomislav Ladan u *Hrvatski latinisti I; Pet stoljeća hrvatske književnosti*, Matica, Zora hrvatska, Zagreb, 1969.

KONCEPT LJUBAVI U *PLANINAMA* PETRA ZORANIĆA

Valja spomenuti i ljubavne jade u *Planinama* Petra Zoranića koje su odraz njegove vlastite tuge. Naime, njegova je ljubav prema Domovini vrlo osobna. Zoranić izlaz iz ljubavnog ropstva nalazi u ljubavi prema Domovini, platonskom putanjom od ljubavi prema pojedinačnom do ljubavi prema općemu.²⁶⁷ Rječnikom platonske estetike, ljepota forme dovodi pjesnika-filozofa do ljepote kao takve i do same njezine ideje. Apokaliptičan, ali predivan krajolik oko Velebita od pjesnika traži služenje, ne renesansnoj *donni*, već vlastitoj domovini.²⁶⁸ Njegova je Patria točno određen pojam, ali on transcendirira kako u oslikani fantastični pejzaž, tako i u hrvatski jezik koji je u Zoranića poistovjećen s domovinom i narodom, a taj hrvatski jezik on uskrisuje uz pomoć vila i pastira Marula.²⁶⁹ Upravo u tome je podudarnost s raznim renesansnim postupcima koji otkrivaju platonski put od pojedinačnoga prema općemu. Ljubav renesansnih pjesnika u tom kontekstu ima određenu svrhu, a to je put prema Mudrosti.²⁷⁰ Uz takvu ljubav, apokaliptičan svijet Planina postaje vrijedan i lijep, a uz intervenciju vila kao viših bića i sam pjesnik dobiva svoju svrhu u tome svijetu; njegova naime, peregrinacija počinje očajem i potragom, a završava kao *nostos*, povratak heroja; on će kao nacionalni junak, slavu hrvatske i njezinoga jezika prenijeti ne po čitavome svijetu, već svojim sunarodnjacima.²⁷¹ Takva ljubav ima viši cilj i ne podrazumijeva opća mjesta petrarkističke i uopće renesansne lirike. Od nje preuzima samo *servitium amoris*, mada ta služba pjesnika kršćanskoga platonizma i platonizma renesanse dobiva značenje višeg reda, a to je ljubav prema Domovini.²⁷²

²⁶⁷ Milanović, Zvonimir, *Lirika – zrcalo života*, tekst prihvaćen za tisak za Zbornik *Tadijino stoljeće* (međunarodni znanstveni skup, Slavonski Brod, lipanj, 2017.)

²⁶⁸ Isto.

²⁶⁹ Isto.

²⁷⁰ Isto.

²⁷¹ Isto.

²⁷² Isto.

CAROLUS PUTEUS: *ELEGIARUM LIBELLUS DE LAUDIBUS GNESAE PUELLAE*²⁷³

Karlo Pucić rođen je 1458. u Dubrovniku, a djelovao je uz suvremenike Iliju Crijevića, Jakova Bunića i Damjana Benešića. Napisao je zbirku *Elegiarum libellus de laudibus Gnesae puellae*²⁷⁴ koja je tiskana najvjerojatnije u Mlecima oko 1499. godine.²⁷⁵ U nastavku rada analizirat će se spomenuto djelo i prevesti na hrvatski jezik.

Ljubav u renesansnih pjesnika često nije osobne naravi, a ako i jest, često puta ta ljubav mora transcendirati da bi se ostvarila kao sretna. Ako se pak to ne dogodi, zaljubljenom protagonistu, zajamčen je tragičan kraj. Primjer koji oslikava navedene tvrdnje o nužnosti transcendencije spomenute su poeme Karla Pucića u zbirci elegija pod naslovom *Elegiarum libellus de laudibus Gnesae puellae*²⁷⁶, gdje djevojka Gneza (shvaćena kao *Gnosis*) kroz pjesnikovu katarzu postaje djevica *Sophia*, dakle Mudrost.²⁷⁷

U nešto manje od 200 stihova, zabilježena je klasična elegijska ljubavna priča u konvencionalnom slijedu koji se sastoji od nagle opčinjenosti djevojkom, dugogodišnje patnje i vjerne službe.²⁷⁸ Knjižica se sastoji od četiri elegije, a prve tri su najstarije tiskom objavljene zbirke jednog Dubrovčanina i otpjevane su u elegijskim distisima. Četvrta je posebna po tome što je napisana u hendekasilabima.²⁷⁹ U cijelosti su u skladu s rimskim uzorima. Treća i četvrta elegija odišu tadašnjom suvremenom tezom kršćanskog platonizma, po čemu je poznat talijanski humanist Marsilio Ficino, koji govori o prevladavanju zemaljske ljubavi nebeskom.²⁸⁰ Dok su prve dvije elegije u potpunosti usmjerene na pjesnikovu tjelesnu žudnju prema Gnezinoj ljepoti, preostale dvije su zaokret od tog tijela prema

²⁷³ Karlo Pucić: *Knjižica elegija o pohvalama djevojke Gneze*.

²⁷⁴ *Knjižica elegija o pohvalama djevojke Gneze*.

²⁷⁵ Gortan, Veljko; Vratović, Vladimir, *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 2 *Hrvatski latinisti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1969., 355.

²⁷⁶ *Knjižica elegija o pohvalama djevojke Gneze*.

²⁷⁷ Milanović, Zvonimir, *Lirika – zrcalo života*, tekst prihvaćen za tisak za Zbornik *Tadijino stoljeće* (međunarodni znanstveni skup, Slavonski Brod, lipanj, 2017.)

²⁷⁸ Isto.

²⁷⁹ Isto.

²⁸⁰ Isto.

nebeskome, pa je pjesnikov duh usmjeren prema nebeskoj čistoći, Majci Božjoj i višnjoj Mudrosti.²⁸¹ Osim toga, čini se da, u Pucićevim stihovima postoji još jedan petrarkistički motiv, a to je suprotstavljanje intelektualnoga znanja (*Gnosis*) i nadmoćne Mudrosti (*Sophia*). Naime, i sam Petrarca po vlastitome priznanju u djelu *Secretum meum* podliježe vlastitim iluzijama zaokupljen različitim informacijama i površnim fascinacijama i „ne uspijeva pustiti duhovno korijenje iz kojega bi nikao plod unutarnjega mira, jer ni sam ne zna ili ne želi znati što je za njega korisno, a što štetno.“²⁸²

„Siquidem phantasmatis suis obrutus multisque et variis ac secum sine pace pugnantibus curis animus fragilis oppressus, cui primum occurat, quam nutriat, quam perimat, quam repellat, examinare non potest; [...] in animo nimis occupato nil utile radices agat, nihilque fructiferum coalescat.“²⁸³

Tako i Puteus tek nakon proživljene katarze dolazi do spoznaje o višim istinama koje se nalaze onkraj osjetilnih fascinacija. On se, naime, jednako kao Petrarca odvađa od svojih *zlih duhova* koji za njega predstavljaju svjetovnu ljubav prema ženi i njezinim fizičkim čarima koje su ga dugo opčinjavale. Na toj putanji, Pucića muče sjene prošlosti koje ga podsjećaju na Gnezinu ljepotu, spoznaje o njezinom predivnom liku; rumenim usnama, sjajnoj kosi, bijelom vratu i rumenim obrazima. Njegova je duša odviše zauzeta ljubavnim mukama zbog čega vrijeme troši uzaludno, a iz takve duše ne može izrasti ništa korisno niti plodonosno. Tek u trenutku kad autor doživljava katarzu, on „dobiva krila“ dolazeći do spoznaje da je zemaljska ljubav nestalna i promjenjiva te da se valja okrenuti nečemu većem i boljem kako bi se u njegovome duhu rodila prava Mudrost koja ne donosi nestalne nade, već traje vječno.

²⁸¹ Milanović, Zvonimir, *Lirika – zrcalo života*, tekst prihvaćen za tisak za Zbornik *Tadjiño stoljeće* (međunarodni znanstveni skup, Slavonski Brod, lipanj, 2017.)

²⁸² *Secretum meum* II. knjiga, str. 558., preuzeto iz rada E. Buszewicz, *Multa mecum loquor. Łacinski Petrarca a polski Kochanowski*, u: „Rzeczy Minionych pamieć“, Krakov, 2007., 112.

²⁸³ „Stoga, duh koji je slab, stalno je izložen napadima vlastitih sablasti, muče ga brojne i razne brige, koje se u svom nemiru među sobom bore, pa nije u stanju ni prosuditi, kojima se prije oduprijeti, a koje primiriti, koje uništiti, a koje odbaciti [...] u taj odista obuzet duh ništa se korisno ne usađuje i ništa plodonosno ne sazrijeva“. (Prevela Anja Omazić).

I. Quid mea formoso...

(Što mi divotnim svojim...)

*Quid mea formoso praecordia conficis ore,
Quid tenero placidum pectus amore feris?*²⁸⁴

Što mi srce gađaš predivnim usnama svojim,
Što mi ljubavlju nježnom ranjavaš smirenu grud?²⁸⁵

*Praeda Cupidineis capior ferienda sagittis
Et trahor in laqueos, saeva puella, tuos.*

Pogođen Kupida²⁸⁶ strijelom, postadoh ljubavi sluga.
Lanac me čitavog steže, okrutna djevojko, tvoj.

*Quid mea furtiva consumis viscera flamma,
Quid miserum valida compede, Gnesa, tenes?*

Zašto mi moju nutrinu pališ okrutnom vatrom,
Zašto me, Gnezo, jadtog držiš okovom snažnim?

*Sola meas caeco desiccas igne medullas,
Cor rapis e medio pectore sola mihi,
Qui modo liber eram curaue solutus ab omni.*

Sama slijepom vatrom, pališ mi cijelu nutrinu,
Srce mi otimaš moje i pusta mi ostaje grud,
A nekoć slobodan bijah i ne znaah za takovu bol.

Non ego sum iuris perditus ipse mei,

²⁸⁴ Gortan, Veljko; Vratović, Vladimir, *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 2 *Hrvatski latinisti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1969., 359.

²⁸⁵ Autorica prijevoda Anja Omazić uz stručnu pomoć mentora Zvonimira Milanovića.

²⁸⁶ Kupidon, rimski bog ljubavi izjednačen s Erosom. Hathaway, Nancy, *Vodič kroz mitologiju; Čudesni svijet bogova, čudovišta i heroja*, Mozaik knjiga d.o.o., Zagreb, 2006., 319.

*Sed teneor duris dura sub lege catenis
Captus. Io, pharetra tela repone, puer!*

Uništen nisam ja po mome vlastitom pravu,
Nego me lancima teškim, steže okrutan zakon.
Odloži to oružje dječaće! Spremi tobolac svoj!

*Non ita captivus remanet sub iure tyranni,
Ut mea servitio vita subacta tuo est.*

Tako ni uzniku nije pod zakonom tirana biti,
Kao što služenju tebi, predan život je moj.

*Et merito: celsas qui non transcenderet Alpes,
Quis Stygios pro te nollet adire lacus?*

Odista, svatko bi za te prešao visoke Alpe,
Svatko bi prešao za te tamne stigijske²⁸⁷ vode.

*Herculeos pro te quis non perferre labores,
Quis Lybicas pro te nollet inire feras?*

Tko ne bi izvršio za te radove Herkula²⁸⁸ moćnog?
Tko ne bi zašao za te međ divlje libijske zvijeri?

*Altitonans pro te sumpsisset mille figuras,
Pro te pavisset pulcher Apollo greges!*

Za te bi tisuće lica Gromovnik²⁸⁹ stavio na se,
Za te bi Apolon²⁹⁰ lijepi pasao obično stado!

²⁸⁷ Stiks, rijeka koja razdvaja svijet živih od kraljevstva mrtvih. Hathaway, Nancy, Vodič kroz mitologiju; *Čudesni svijet bogova, čudovišta i heroja*, Mozaik knjiga d.o.o., Zagreb, 2006., 334.

²⁸⁸ Herkul, najslavniji grčki heroj, sin Zeusa i Alkmene, žene Amfitrijonove. Smatrao se pratiocem i vođom Muza. Isto, 313.

²⁸⁹ Misli se na Jupitera.

*Non Elenam, sed te Phrygius rapuisset adulter,
Te Iovis ob Danaen destituisset amor.*

Paris ne bi Helenu²⁹¹, već oteo tebe,
Zbog tebe bi Jupiter²⁹², sam Danaji²⁹³ uskratio ljubav.

*Gnosida Nyctelius, Daphnen sprevisset Apollo,
Lux mea, si talem saecula prisca darent.*

Apolon bi prezreo Dafnu²⁹⁴ kao i Knošanku Tezej,
Da si u vremenu davnom, ljepotom svjetlila svojom.

*Quae species caelo, quae forma decentior astris,
Quae facies regno dignior esse potest?*

Koji je lik i oblik ljepši od neba i zvijezda,
Koje bi lice bilo bolje za kraljevsku čast?

*Non tua devincit solaris lumina splendor,
Non Scythicae superant lactea colla nives.*

Sjaj iz očiju tvojih, zasjenit neće ni sunce,
Niti bjelinu puti ne dostiže skitijski snijeg.

Uror: seu nostros prospectas sydere vultus.

²⁹⁰ Apolon, olimpijski bog liječenja, glazbe, proroštva, svjetla, poznat kao Feb (*sjajni*) Apolon. Hathaway, Nancy, Vodič kroz mitologiju; *Čudesni svijet bogova, čudovišta i heroja*, Mozaik knjiga d.o.o., Zagreb, 2006., 300.

²⁹¹ Helena, kći Zeusa i Lede; najljepša žena na svijetu. Njezina veza s Parisom dovela je do Trojanskoga rata. Isto, 313.

²⁹² Jupiter, vrhovni rimski nebeski bog, *Optimus Maximus*; pandan Zeusu, ali nešto slabijih moći. Isto, 317.

²⁹³ Danaja, kći kralja Akrizija, majka Perzeja koji je začet kad je Zeus u obliku zlatne kiše ušao u toranj u kojemu je Danaja bila zatvorena. Isto, 305.

²⁹⁴ Dafna, u lovor pretvorena kći boga rijeke Peneja. Isto, 304.

Gorim, i onda kad sjediš i promatraš mirno moj lik.

Uror: seu loqueris seu taciturna siles.

Gorim, i onda kad pričaš ili kad zamukla šutiš.

Uror: seu nitido componis verba lepore.

Gorim: i onda kad riječi slažeš u blistavom skladu.

Uror: seu gelidae lumina figis humi.

Gorim: i onda kad obaraš pogled na zemlju.

Uror: seu rides, lachrymas, seu spargis abortas.

Gorim: kad se smiješ i kada te obliju suze.

Uror; seu placidos ducis ab ore sonos.

Gorim: i kad ti se nježan na usnama nazire glas.

Uror: seu celeri ponis vestigia gressu.

Gorim: i kada ti korak prate tragovi tvoji.

Uror: seu lentos contrahis ipsa pedes.

Gorim: i kada sama lagano povlačiš hod.

Odisti aut nimium, nimium seu diligis: uror!

I kada mrziš i voliš odveć, svejedno, gorim!

Haec data sunt vitae stamina dura meae.

Tako je okrutna kob, dana životu mom!

*O ego ne tantos valeam tolerare labores,
Quam mallet in rapidis amnibus esse liquor!*

O kada napore ne bih podnositi morao takve,
Više bi želio bit, u brzjoj riječici kap!

Pjesnik u ovoj elegiji progovara kroz lirski subjekt koji je koncipiran kao lirsko ja. Taj se glas obraća adresatu koji je u ovome slučaju prelijepa, fatalna Gneza koja ga je zarobila svojom ljepotom. Prva je elegija ipak, najzaokruženije ostvarenje i čini pravo remek-djelo latinističkoga pjesništva, a karakteriziraju ju stupnjevanje lirskoga doživljaja, obilje mitološke metaforike te anaforičko ponavljanje glagola *uror*²⁹⁵ uz izgled, pogled, smijeh i suze drage, moćne ljubavi.²⁹⁶ Glagol *uror*, vrlo je istaknuta i gradacijom intenzivirana riječ, a unutar stihova antitetičkim sklopovima podcrtana.²⁹⁷ Ova elegija pomoću tradicionalnog slikovlja pokazuje proces ljubavnog razočarenja i koliko su posljedice toga kobne. U tim se stihovima mogu prepoznati sadržajna baština žanra, ali i gotove izreke žanrovskih klasika poput: *formosum os, placidum pectus i valida compede* iz Ovidijevih *Metamorfoza*, *dura lex* iz Tibulovih stihova te sintagma *compede tenetur*.²⁹⁸ Ovdje se radi o intertekstualnim trenucima pretvorenim u igru koja zahtjeva kompetentnoga čitatelja.²⁹⁹ Katalog antičkih, mitskih primjera koji se ovdje nalazi služi isticanju Gnezine ljepote.³⁰⁰ Pucić od obilježja hrvatskog petrarkizma preuzima koncepciju ljubavnog odnosa iz muške perspektive, pa opisuje proces zaljublivanja i ljubavnih jada što ga muče. Upravo tako u svojoj prvoj elegiji petrarkistički opisuje trenutak kada je ugledao gospoju:

²⁹⁵ *Gorim.*

²⁹⁶ Gortan, Veljko; Vratović, Vladimir, *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 2 *Hrvatski latinisti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1969., 356.

²⁹⁷ Vratović Vladimir, *Hrvatski latinizam i rimska književnost*, Nakladni zavod matice hrvatske, Zagreb, 1989., 170.

²⁹⁸ *Krasno lice, mirna grud i čvrst okov* iz Ovidijevih *Metamorfoza*, *krut zakon* iz Tibulovih stihova te *sintagma vežu lanci*.

²⁹⁹ Novaković, Darko, *Latinsko pjesništvo hrvatskoga humanizma*, Školska knjiga, zagreb, 1994., 93. – 94.

³⁰⁰ Isto, 94.

„Što mi srce gađaš predivnim usnama svojim,
Što mi ljubavlju nježnom ranjavaš smirenu grud?“³⁰¹

Gospoju idealizira, kako je to običaj u petrarkističkom pjesništvu, ali u njegovom opisu idealizacije nalazi se niz mitoloških motiva pri čemu vidimo da su uz petrarkizam na njegove elegije vrlo važan utjecaj imali i antički autori:

„Tko ne bi izvršio za te radove Herkula moćnog?
Tko ne bi zašao za te međ divlje libijske zvijeri?
Za te bi tisuće lica Gromovnik stavio na se,
Za te bi Apolon lijepi pasao obično stado!
Paris ne bi Helenu, već oteo tebe,
Zbog tebe bi Jupiter, sam Danaji uskratio ljubav.
Apolon bi prezreo Dafnu kao i Knošanku Tezej,
Da si u vremenu davnom, ljepotom svjetlila svojom.
Koji je lik i oblik ljepši od neba i zvijezda,
Koje bi lice bilo bolje za kraljevsku čast?
Sjaj iz očiju tvojih, zasjenit neće ni sunce,
Niti bjelinu puti ne dostiže skitijski snijeg.“

³⁰¹ Gortan, Veljko; Vratović, Vladimir, *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 2 *Hrvatski latinisti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1969., 358.

II. Elegia de crudelitate amoris (Elegija o okrutnoj ljubavi)

*Quis gravior morbus, quid carcere peius amoris,
Quisve Cupidinea saevior igrine focus?*³⁰²

Što od bolesti teže, od ljubavnih okova gore,
Ili žešće od vatre što stvara je Kupida strast?³⁰³

*Parve puer, quae vincla tuis graviora catenis,
Quodve tuo maius vulnere vulnus erit?*

Koji su dječake mali, okovi teži od tvojih,
Koja je rana teža, od one što zada je ti?

*Uritur infoelix cum febribus aeger acutis,
Ille Machaoniae consulit artis opem.*

Izgara nesretnik ranjen, pogođen groznicom jakom,
U bolesti svojoj se uzda, u spas i liječničku³⁰⁴ moć.

*Reditur incolumis tandem seu desinit esse,
Nec patitur tanti taedia longa mali.*

I neće u bolesti dugoj, patit od tolikog zla,
Nego će nestati posve ili će postati zdrav.

*Denique nullus erit tam diro carcere calusus,
Quem non longa dies subtrahet inde foras.*

³⁰² Gortan, Veljko; Vratović, Vladimir, *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 2 *Hrvatski latinisti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1969., 363.

³⁰³ Autorica prijevoda Anja Omazić uz stručnu pomoć mentora Zvonimira Milanovića.

³⁰⁴ Misli se na Mahaona; Asklepijev sin. Vješt kirurg, u trojanskom se konju skrbio za ranjene Ahejce. Hathaway, Nancy, *Vodič kroz mitologiju; Čudesni svijet bogova, čudovišta i heroja*, Mozaik knjiga d.o.o., Zagreb, 2006., 321.

I napokon, zatvora nema, bez jake čelične brave,
Kojoj zbog vremena dugog neće ispasti ključ.

*Aut miser erumpet portas aut fallet inanes
Excubias vigili sollicitoque dolo.*

Ili će sužanj provalit vrata il' zavarat stražu,
Potrebit vješte varke da izvrši lukavi čin.

*Alter in Aetneis positus fornacibus ardet,
Quem non flamma diu vivere saeva sinit;*

Drugi u Etnino grotlo smješten izgorjet će sav,
I njega će ubrzo spalit, vatre okrutan plam.

*Occidit ille brevi, nec tot fastigia suffert,
Et subito infoelix cogitur igne mori.*

Uskoro umrijet će on i neće uživat u časti,
Naglo je nesretnik taj od vatre stjeran u smrt.

*Fortibus hic laqueis vinctus duraque tenetur
Compede, sed tandem solvere vincla potest.*

A zavezan jakom omčom i zarobljen lancima tvrdim
Sapet će konačno moć' ipak rastrgati čvor.

*Supplicium vel triste subit vitaeque periculum,
Noxia seu subita crimina morte luit.*

Nekom teška je kazna, a nekoga vreba pogibelj,
A nekome počinjen grijeh, naglo donese smrt.

*Hic percossa gemit duro praecordia ferro,
Cruda tamen medicis vulnera sanat aquis.*

Zbog udara mačem u grudi, ranjen jaukne bolno,
A teške rane mu liječe, za tijelo ljekovite vode.

*Hic lapidis vasto premitur sub pondere lassus,
Cum cadit ex humeris, nec grave sentit onus*

Ovaj je pritisnut teškim golemog kamena teret
I kad padne mu s leđa više ne osjeća bol.

*Sisyphus ipse valet posito requiescere saxo,
Montis in adversum quem grave lassat opus;*

Čak i Sizif³⁰⁵ bi sam odmorio kamen odloživ',
Umoran gurati stalno, veliki kamen u vis.

*Et Danai proles solito vacat illa labore,
Dolia dum fuis vana reportat aquis.*

Kćeri bi danajske³⁰⁶ stale, sa svojim svagdanjim poslom,
Zaludu lijevajuć vodu u netom ispražnjen sud.

*Interdum Stygii manes umbraeque quiescunt,
Nec tenet assiduus Tartara regna labor.*

Nekad i stigijske sjene i duše miruju mrtvih,
Nekad u podzemnom svijetu³⁰⁷, muke se pokojnih smire.

³⁰⁵ Sizif, korintski kralj; Meropin muž; slavan stanovnik Hada; osuđen na vječno guranje kamena uzbrdo. Hathaway, Nancy, Vodič kroz mitologiju; *Čudesni svijet bogova, čudovišta i heroja*, Mozaik knjiga d.o.o., Zagreb, 2006., 333.

³⁰⁶ Danaj, otac Danaidama; Egiptov brat; kralj Arg. Isto, 305.

³⁰⁷ Podzemni svijet; Tartar, najudaljenije stvoreno područje, od Hada udaljeno kao nebo od Zemlje; dom zbačenih bogova. Isto, 335.

*Quando blanda Venus miseris non vexat amantes,
Quando vincla suis saeva remittit Amor?*

Zamamna Venus³⁰⁸ će jednom, prestati mučiti žrtve,
Onda kad okove svoje skinut će Venerin sin.

*Ille retardantes stimulat deus, ille sedentes
Excruciat: semper cogit amare deus.*

Amor³⁰⁹ daje odvažnost i ljudima uzima lijenost,
Muči ih voljeti stalno, na to ih sili taj bog.

*Solicitat stantes, currentes, pungit euntes,
Nec sine suppliciis quemque iacere sinit.*

Potiče mirne, a nagle što nasrću smiruje kaznom,
Nitko nekažnjen nije, nikom ne dopušta mir.

*Ille laborantes stimulis ingentibus urget,
Ille quiescentes pervigilare facit.*

One pak što se muče potiče na muku još više,
One što hoće mirovat' sili da ostanu budni.

*Non medicina levat, quibus addidit ille dolorem:
Prepetuo miseros carcere claudit Amor.*

I komu je nanio bol, ljekarstva za njega nema:
Amor ih nemilo drži lancima vezane strašnim.

³⁰⁸ Venera, drevna rimska božica ljubavi i ljepote, odgovara grčkoj božici Afroditi. Hathaway, Nancy, Vodič kroz mitologiju; *Čudesni svijet bogova, čudovišta i heroja*, Mozaik knjiga d.o.o., Zagreb, 2006., 337.

³⁰⁹ Amor, bog ljubavi, latinski naziv za Erosa. Isto, 299.

*Uritur assiduo Sicula flagranitus Aetna,
Quem semel igne suo laesit acerbus Amor.*

Oganj, k'o siciliska Etna, prži onoga stalno
Koga je, makar i jednom, ljubavni svladao žar.

*Ille, Cupidinei cecidit qui cuspide ferri,
Curavit nulla vulnus Amoris ope.*

Onaj tko padne proboden vrhom Kupida strijele,
Za ljutu ljubavnu bol neće pronaći lijek.

*Quem Venus implicitum retinet durisque revinctum
Nexibus, hinc nemo liber abire potest.*

Koga Venera stegne svezanog sponama moćnim,
Od nje se neće udaljiti i slobodan ne može biti.

*Tristia deposuit nunquam suspiria, sed sic
Solicitus curis semper amator erit.*

Uzdaha tužnih i patnji neće riješiti se nikad,
Nego će zauvijek biti nesretne ljubavi rob.

U drugoj elegiji lirski subjekt više ne progovara u prvome licu jednine, već svoj glas premješta u treće lice, čime ljubavne jade opisuje kroz prizmu drugog zaljubljenika. On se u ovoj elegiji ne obraća nikome, već kroz mitološki aparat i simbolizam (dobro poznatog boga Amora, boginju Veneru i druge) opisuje koliko teški mogu biti ljubavni okovi, čime nastavlja petrarkistički proces ljubavnoga mučenika:

„Onaj tko padne proboden vrhom Kupida strijele,
Za ljutu ljubavnu bol neće pronaći lijek.
Koga Venera stegne svezanog sponama moćnim,
Od nje se neće udaljiti i slobodan ne može biti.“

Već se iz naslova naslova *De crudelitate amoris*³¹⁰ vidi da elegija govori o ljubavnim jadima, a Pucić iznosi svoje osjećaje u vidu jadikovki elegijskog zaljubljenika. U ovoj se elegiji može primijetiti i otklon od tradicije kojom su stvarane rimske elegije.³¹¹ Metaforika koju Pucić koristi baštini svoje bogatstvo iz antike.³¹² Zarobljenik ljubavi koji izvire iz ove priče, daje nam naznake drugog humanističkog vrela: Petrarčina pjesništva.³¹³ Kao što katalog mitskih primjera ističe Gnezinu ljepotu, tako u središnjemu dijelu druge elegije daje argumentativnu potporu za tvrdnju o iznimnosti ljubavnih jada, odnosno, govori nam kako nema izlaza iz ljubavne tamnice.³¹⁴

III. De vero amore Elegia tertia vel de mutatione amoris

(O istinskoj ljubavi ili mijeni ljubavi)

*Otia deposito traherem cum blanda labore,
Cum mihi desidiae dulce placeret opus,
Me puer invenit meditantem vana Cupido.*³¹⁵

Posao kada odložih i dokon u miru počivah,
Crpeći ugodno vrijeme i bezbrižne sate bez rada,
Kupidon dječak me nađe predanog mislima praznim.³¹⁶

*„Cur“ ait „in cassum tempus inane teris?
Sis meus et nostris miles fer signa triumphis!
Otia te nimium desidiosa iuvant.“*

Reče mi: „Zašto na prazne stvari vrijeme si trošiš?

³¹⁰ O okrutnosti ljubavi.

³¹¹ Novaković, Darko, *Latinsko pjesništvo hrvatskoga humanizma*, Školska knjiga, zagreb, 1994., 95.

³¹² Isto.

³¹³ Isto.

³¹⁴ Novaković, Darko, *Latinsko pjesništvo hrvatskoga humanizma*, Školska knjiga, zagreb, 1994., 95.

³¹⁵ Gortan, Veljko; Vratović, Vladimir, *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 2 *Hrvatski latinisti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1969., 367.

³¹⁶ Autorica prijevoda Anja Omazić uz stručnu pomoć mentora Zvonimira Milanovića.

Moj postani vojnik, stjegonoša trijumfa moga!
Previše ugađaš sebi dok dokono bivaš bez rada.“

*Sic ait et certo telum demisit ab arcu
Et mea percussit pectora saevus Amor.*

Tako rekavši pusti strijelu iz napetog luka,
Probije mirnu mi grud strelicom okrutni bog.

*Me quoque servitio pressit maestumque reliquit,
Impulit et miserum vincula mille pati.*

Pritisne ropstvom me teškim i ostavi shrvanog tugom,
Prisili mene da trpim i lancima svezan da patim.

*Inde meo saevi mansere in corde dolores,
Hinc ego crudeli vulnere laesus agor.*

Bez prestanka tako se mučim, okrutnom povrijeđen ranom,
Strašna je u mome srcu, ljuta ostala bol.

*Hinc laqueo vinctum tenuit me Gnesa tot annis:
Quae placuit votis sola puella meis,
Quam Graeis aliisque simul praeferre solebam,
Imperium cuius ferre coactus eram.*

Okovom svezanog drži me Gneza kroz godine silne:
Jedina koja je bila posve u čežnjama mojim,
Koju ja štovah više od grčkih³¹⁷ i drugih junaka,
Njezinu trpjeti vlast – na to me prisili kob.

³¹⁷ Grai ili Graji, stariji pjesnički oblik za *Graeci (Grci)*, junački narod drevnosti. Divković, Mirko, *Latinsko-hrvatski rječnik za škole*, troškom i nakladom Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade, Zagreb, 1900., 454.

*Cuius ad arbitrium, cuius sub iure manebam,
Sub qua libertas non erat ulla mihi .*

Pod njenim zakonom bijah, podložan njezinoj misli,
Pod njom slobodu za sebe nikakvu imao nisam.

*Non ita Nyctelio Gnosis nec vacca Tonanti,
Nec placuit Daphne, pulcher Apollo, tibi,
Ut mihi Gnesa suo libuit formosa decore,
Urere quo poterat numina cuncta deum.*

Knošanka Noćniku³¹⁸ ne bi lijepa na takav način
Kao ni Zeusu Ija, što Hera je učini kravom,
Nit' Apolonu bi lijepom Dafna postala draga,
K'o što mi Gneza ljepotom od svih je bogova jača.

*Hanc ego mallebam Crassi quam divitis aurum,
Quae mihi quam dives Lydia plaris erat.*

Više ja volio nju sam neg' zlato bogatog Kreza³¹⁹,
Više je značila meni neg' bogata lidijska zemlja³²⁰.

*Divitas Croesi pro qua nihil esse putabam,
Spernebam pro qua, quas vehit Hermus opes.*

Kreza bogatstvo spram nje za me je bezvrijedno bilo,
Blaga što nosi ih Hermo³²¹ zbog nje sam prezreo sva.

*Ast ubi terrenas coepit depellere curas,
Crevit et in nostro pectore verus amor.*

³¹⁸ Noćnik, pridjev Bakhov.

³¹⁹ Krez, lidijski kralj znamenit po svome bogatstvu. Hathaway, Nancy, Vodič kroz mitologiju; *Čudesni svijet bogova, čudovišta i heroja*, Mozaik knjiga d.o.o., Zagreb, 2006., 319.

³²⁰ Lidija, zemlja u Maloj Aziji. Divković, Mirko, *Latinsko-hrvatski rječnik za škole*, Zagreb, 1900., 616.

³²¹ Herm, glavna rijeka u Lidiji. Hathaway, Nancy, Vodič kroz mitologiju; *Čudesni svijet bogova, čudovišta i heroja*, Mozaik knjiga d.o.o., Zagreb, 2006., 313.

Ipak je zemaljske brige stala tjerati posve
Ljubav što rasla je prava i cijelu mi prožela grud.

*Non mea mortales cupiunt praecordia formas,
Nec mihi Gnesa magis pulchra puella placet.*

Više mi srce ne čezne prolaznu ljubiti' ljepotu,
Niti mi više se sviđa Gneza, djevojka lijepa.

*Asperior rusco facta est et vilior alga,
Nec mihi plus chara est, ut prius illa fuit,
Sic licet insigni formosior ore Diana
Oraque caelicolis candidiora gerat.*

Od šparoge postade gorča i gora od nekakve alge,
Ne biješe više mi draga, kao što prije je bila,
Mada, ljepše je imala usne i ljepša od Dijane³²² bila,
A lice ... bijelo joj posve i bjelje od nebeskog lika.

*Diva placet summique parens innupta Tonantis,
Quae recipit nostras virgo beata preces,
Omnibus in terra sublimor una creatis,
Omnibus in caelo sanctior una choris,
Quae procul inferni fauces Stygiamque paludem,
Quae procul aeternam pellit ab orbe necem.*

Božanskoj tad se predadoh majci Gromovnika,
Blaženoj djevici koja prima molitve moje.
Nad sva stvorenja na zemlji sama je uzvišena bila,

³²² Dijana, drevna rimska božica Mjeseca, lova, divljih životinja i poroda; poistovjećena s Artemidom. Štovana u cijelom antičkom svijetu, u doba inkvizicije optuživana kao vrag ili vještica, a njezino je štovanje, koje je opstalo na mnogim mjestima, prekinuto. Hathaway, Nancy, Vodič kroz mitologiju; *Čudesni svijet bogova, čudovišta i heroja*, Mozaik knjiga d.o.o., Zagreb, 2006., 305.

Svetija je od svakog božanskog zbora na nebu,
Daleko ona je posve od paklenih stigijskih voda,
Daleko ona od zemlje tjera vječnu smrt.

*Unica, quae celso mortalia iunxit Olympo,
Quae miscet superis inferiora polis.*

Jedina, koja smrtnike spaja uz nebeski uzvišen Olimp,
Koja povezuje više sa onim što ostaje niže.

*Per quam terrigenis dantur commercia caeli,
Per quam caelicolis nos sumus ecce pares.*

Po njoj su sinovi zemlje vezani izravno s nebom,
Po njoj se mi na zemlji dižemo uz nebeska bića.

*Quis non pro fulvo terram contemneret auro,
Quis non pro gemmis vilia quaeque daret?*

Tko ne bi za žućkasto zlato običnu prezreo zemlju,
Tko ne bi za kamenje drago dao nevrijedne stvari?

*Ut vaga Ladaei tetigerunt sydera fratres,
Verterunt oculos a regione soli;
Ut semel Alcides summum conscendit Olympum,
Despicit e summis deteriora plagis.*

Tako su Ledina³²³ braća dotakla prostrana zviježđa,
Od zemaljskih predjela pustih oči okrenuli svoje,
Tako je i Heraklo, kad jednom na Olimp se uspe,
S vrhova najvišeg neba na zemlju uputio pogled.

³²³ Leda, s Tindarejem je imala Klitemnestru i Kastora, a sa Zeusom, koji je s njom spavao u obličju labuda, Helenu Trojansku i Polideuka. Hathaway, Nancy, Vodič kroz mitologiju; *Čudesni svijet bogova, čudovišta i heroja*, Mozaik knjiga d.o.o., Zagreb, 2006., 320.

Lirski je subjekt u ovoj elegiji ponovo u prvome licu. On se on pri tome više ne obraća zanosnoj djevojci, već opisuje tijek svoga otriježnjenja od ljubavnih okova. Zbog toga dobivamo dojam kako se zapravo obraća samom čitatelju, govoreći mu da postoji nešto važnije od same zemaljske ljubavi što je vidljivo već iz samoga naslova *De vero amore vel de mutatione amoris*.³²⁴ Naime, ovdje se nalazi generički motiv odricanja od ljubavi - *renuntiatio amoris*.³²⁵ U rimskim elegijama autori navode loše strane svoje odabranice zbog kojih se najednom osvijeste, ali kod Pucića nije tako. On se osvješčuje zbog vjerske spoznaje, odnosno obraćenja kojih u antičkim elegijama dakako nema.³²⁶ Ipak, i ovdje se okreće Petrarčinim postupcima. Antici se vraća u posljednjim stihovima gdje spominje Kastora, Poluksa i Herakla, antičke junake, a odbojnost Gneze je objašnjena Vergilijevim citatima.³²⁷ Važno je uočiti i korištenje upravnoga govora:

Reče mi: „Zašto na prazne stvari vrijeme si trošiš?
Moj postani vojnik, stjegonoša trijumfa moga!
Previše ugađaš sebi dok dokono bivaš bez rada.“

Upravni govor ovdje nije uobličen u kazivačev govor, već se koristi Kupidovim riječima opisujući kako ga je pogodio ljubavnim strijelama i zarobio mukama kojima se sada okreće. Ovdje također po petrarkističkim konvencijama slijedi otriježnjenje i lirski subjekt shvaća da je zarobljen ljubavnim okovima bio ništa drugo no sužanj:

Pod njenim zakonom bijah, podložan njezinoj misli,
Pod njom slobodu za sebe nikakvu imao nisam³²⁸.

Nakon triježnjenja slijedi spoznaja o duhovnoj ljubavi gdje Djevicu također opisuje sa svim njezinim vrlinama:

„Božanskoj tad se predadoh majci Gromovnika,

³²⁴ O pravoj odnosno o mijeni ljubavi.

³²⁵ Novaković, Darko, *Latinsko pjesništvo hrvatskoga humanizma*, Školska knjiga, zagreb, 1994., 96.

³²⁶ Novaković, Darko, *Latinsko pjesništvo hrvatskoga humanizma*, Školska knjiga, zagreb, 1994., 96.

³²⁷ Isto.

³²⁸ Isto, 366.

Blaženoj djevici koja prima molitve moje.
Nad sva stvorenja na zemlji sama je uzvišena bila,
Svetija je od svakog božanskog zbora na nebu,
Daleko ona je posve od paklenih stigijskih voda,
Daleko ona od zemlje tjera vječnu smrt“.

IV. Carmen de fragilitate humana et mutatione amoris

(Pjesma o lomnosti ljudskoj i mijeni ljubavi)

*Cum blandae Veneri meam dicarem
Vitam Pieriis choris vacantem
Et nostram placido darem iuventam
Omnem servitio tuo, Cupido.*³²⁹

Kad laskavoj Veneri svoj povjerih život
Ispunjen pjevom iz zbora Pierida,
Mladost sam moju svu darivao tebi,
Kupide, u službi tvojoj posvećen.³³⁰

*Expectans meritum labore dignum,
Mi Gnesam dederas vagam puellam
Mercedis validae loco tenendam,
Cui iungit roseum Venus decorem,
Quo nostram rapuit repente mentem.*

Čekah nagradu vrijednu za taj trud,
A ti Gnezu mi dade, nestalnu djevu,
Plaću takvu da imam za služenje tebi,
Kojoj je Venera dala ružičast čar,
Da pamet mi smjesta ugrabi svu.

³²⁹ Gortan, Veljko; Vratović, Vladimir, *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 2 *Hrvatski latinisti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1969., 371.

³³⁰ Autorica prijevoda Anja Omazić uz stručnu pomoć mentora Zvonimira Milanovića.

*Erroris nebula tamen remota
Et desiderio roseo relictio:*

Ipak, kad nestahu oblaci varke,
Nestâ i čežnje ružičast čar.

*Non Gnesae rubeum movet labellum,
Non Gnesae cruciat micans ocellus,
Non Gnesae nitidus rapit capillus,
Non collum niveum trahit puellae,
Non eius capiunt genae rubentes.*

Ne pale me više crvene Gnezine usne,
Ne muči me više Gnezina oka sjaj,
Niti me vezuje njezina sjajna kosa,
Ne vuče me njezin snježni vrat,
Niti me zbunjuje njeno rumeno lice.

*Lascivus fieri prius Polemon
Et mollis volui magis Pericles
Quam castos tenerae dies iuventae
Et turpem reliquam sequi senectam.*

Nekoć sam kao Polemon³³¹ raspušten bio,
Od svoje volje mekušan kao Periklo³³²,
A ne htjedoh kročiti stazama čistim
U dane mladosti, spreman za tešku starost.

*Iam nostram colui satis puellam,
Dilexi nimium meos amores
Ut iussit Veneris puer Cupido.*

³³¹ Polemon, grčki filozof, učenik Ksenokratov. Divković, Mirko, *Latinsko-hrvatski rječnik za škole*, Zagreb, 1900., 804.

³³² Periklo, slavni državnik i govornik u Ateni. Isto, 777.

Previše sam ljubio djevojku moju,
Odveć sam štovao vlastitu ljubav,
Tako zapovijedi Kupid, Venerin sin.

Nunc curam reliquis levem relinquo.

Sad drugima puštam nevrijedne brige.

*Plus me non cruciat brevis voluptas,
Quae iam non poterit diu manere
Sed praeceps properat brevi perire.*

Više me puka požuda ne muči,
Koja i tako ne traje dugo,
Već srlja žurno u vlastitu propast,

*Ut floris folium cadit repente
Et perdit nitidi decus coloris,
Aufert quem boreus, notus vel auster,
Sic Gnesae tenerum rapit decorem
Aetas pergravior levisque morbus.*

K'o latica cvijeta naglo kad pada,
I gubi ljepotu živahne boje,
Kad digne ju bura il' mokro jugo,
Tako Gnezi nježnu ljepotu krade
Tegobno doba i obična bolest.

*O formam fragilem meae puellae,
O risus nimium iocosque vanos,
Qui sic praetereunt gradu citato!*

O krhka ljepoto djevojke moje,

O šale prazne sa suvišnim smijehom,
Što prođoste kraj nas korakom hitrim!

*In qua spem posui nimis fugacem,
Quae tempus placidae tulit iuventae,
Erroris tenebras miser relinquo
Et saevas tumidi maris procellas.*

Na to sam nestalne trošio nade,
A vrijeme mi oduze ugodnu mladost.
I sada ja, bijednik, iz tmine se dižem,
Iz bijesnih oluja, uzburkanog mora.

*Me divae meritas referre laudes
Et lumen nitidae sequi sophiae
Delectat studio laborioso.*

Božansku mudrost sad mi je drago
Uzdizat' hvalom i njezinu svjetlost,
Koja me vodi, slijediti predan.

*Non trita cupidus volare penna
Caelum constituo solum relinquam,
In terris minime vagus morabor.*

Letjeti želim i sjajna raširiti krila,
U nebo se vinut', ostavit zemlju,
Na kojoj se samo besciljno luta.

*Fiunt per digitos manusque plumae
Et mutor celeres vicens in alas.*

Na rukama posvuda rastu mi pera,
I krepak se mijenjam, dobivam krila.

*Iam sedes cupio videre celsas
Et summos superi thronos Tonantis.*

Ponosna mjesta vidjeti na nebu želim,
Uzvišen velikog Gromovnika³³³ tron,

*Virtutis licito proboque Pollux,
Quo claro fruitur potens Olympo
Alcides, simili graduque Pollux,
Quo pronam Stygiae viam paludis
Urbis destituit pater Quirinus:
Incestus Phrygias opes reduxit
Iudex in nihilum deis relictis.*

Vrlina me vodi i časno nagnuće
Visoko na Olimp, k'o moćnog Herakla,
Što zaslužan uživa, kao i Poluks³³⁴;
Vrlina po kojoj i otac je Kvirin³³⁵
Svladao mračne staze i stigijske vode:
A ne kao Paris, taj nečasni sudac³³⁶,
Kad uništi Troju jer boginje prezre.

³³³ Misli se na Jupitera.

³³⁴ Poluks, latinsko ime za Polideuka, brat Kastorov i Ledin sin. Euripid tvrdi da je Polideuk bio besmrtni Zeusov sin, dok je Tindarejev sin Kastor bio smrtni. Kad je Kastor ubijen, Polideuk je molio Zeusa da podijeli s njim svoju besmrtnost, pa je Zeus odlučio da polovicu vremena mogu provoditi na Olimpu, a polovicu u Hadu. Hathaway, Nancy, Vodič kroz mitologiju; *Čudesni svijet bogova, čudovišta i heroja*, Mozaik knjiga d.o.o., Zagreb, 2006., 330.

³³⁵ Kvirin, bog rata štovan u Rimu, poistovječen s Romulom. Isto, 320.

³³⁶ „Nečasni sudac“ – Parisov sud izbor je zemaljske ljepote. Tri boginje, Hera, Atena i Afrodita nisu se mogle složiti koja je od njih najljepša i najvrijednija. Sud su povjerile Parisu kojemu je svaka dala i obećanje: Hera vast nad Europom i Azijom, Atena mudrost i ratničku slavu, Afrodita najljepšu među ženama. Paris je jabuku s natpisom „najljepšoj“ udijelio Afroditi i tako rasrdio Heru, zaštitnicu braka, jer ta najljepša žena na svijetu, Helena, već je bila udana za kralja Sparte, Menelaja.

U četvrtoj je elegiji lirski subjekt također u prvome licu jednine, a progovara jednakim tonom kao u prethodnoj, okrećući se višnjoj Mudrosti, samo ovaj put bez sjete, potpuno raskrstivši sa svjetovnom ljepotom:

„Ipak, kad nestahu oblaci varke,
Nestâ i čežnje ružičast čar.
Ne pale me više crvene Gnezine usne,
Ne muči me više Gnezina oka sjaj, ... “

Ova elegija nerijetko se naziva pjesničkim sastavkom, a zove se *Carmen de fragilitate humana et mutatione amoris*³³⁷ (i napisana je za razliku od ostalih, kako je prije spomenuto, u falečkim jedanaestercima). Ta formalna nepodudarnost također je svjedok da je Pucić u nekim svojim dijelovima slijedio Petrarca koji isto čini u 366. pjesmi *Rasutih rima*.³³⁸ Također, i Pucićeva i Petrarčina ljubav prema duhovnome na koncu pobjeđuje ovozemaljsku. Pjesnik se nakon razočarenja u tjelesnu ljubav kaje i potpuno okreće duhovnoj:

„Na to sam nestalne trošio nade,
A vrijeme mi oduze ugodnu mladost.
I sada ja, bijednik, iz tmine se dižem,
Iz bijesnih oluja, uzburkanog mora.
Božansku mudrost sad mi je drago
Uzdizat' hvalom i njezinu svjetlost,
Koja me vodi, slijediti predan“.

Pucić zapravo svojim ciklusom elegija opisuje ljubavnu patnju, nedaće, osjećaje, ali i nebesko pročišćenje, zaokret prema *Majci Božjoj*. Njegova zemaljska ljubav prevladana je nebeskom ljubavlju. Pucić ne završava tragično kao mnoštvo drugih ljubavnih mučenika, već njegova ljubav transcendentira prema višnjoj. Taj renesansni, kršćanski neoplatonizam u Pucićevo stvaralaštvu polazi od kršćanstva kao pojma koji pripada srednjovjekovnom neoplatonizmu, a vidljiv je u izboru motiva i

³³⁷ *Pjesma o lomnosti ljudskoj i mijeni ljubavi*.

³³⁸ Novaković, Darko, *Latinsko pjesništvo hrvatskoga humanizma*, Školska knjiga, Zagreb, 1994., 97.

personificiranih problema te etapa u spoznajnome procesu.³³⁹ Nadalje, ono po čemu se Pucićeva djela razlikuju od formalnih konvencija petrarkizma jest to što on piše elegijskim distisima i hendekasilabima za razliku od forme soneta ili dvostruko rimovanog dvanaesterca. Izbor vrste stiha ukazuje na utjecaj antičkih pjesnika, a vidljiv je i po likovima preuzetima iz mitologije, pri čemu antičke bogove po njihovu simbolizmu dovodi u izravnu vezu s vrednotama monoteističkog kršćanstva.

Prema mišljenju Darka Novakovića, za kraj valja zaključiti da su Pucićeva djela istinska riznica pravog bogatstva antičke, petrarkističke, ali i kršćanske religijske ostavštine.³⁴⁰

³³⁹ Novaković, Darko, *Latinsko pjesništvo hrvatskoga humanizma*, Školska knjiga, zagreb, 1994., 93.-98.

³⁴⁰ Isto.

ZAKLJUČAK

Na koncu, treba zaključiti što je to zapravo *servitium amoris*? Naime, pisac ljubavne elegije ne srami se pokazati svoju žudnju i strast koja ga dovodi do sužanjstva. On se sam dovodi u takav društveni položaj, u kojemu može očekivati samo prijezir svojih slobodnih sugrađana.³⁴¹ Prethodni pregled amoroznog diskursa i ljubavnoga ropstva u istome daje nam za pravo zaključiti kako su pjesnici od davnina svoje ljubavne muke pretakali u poeziju. Ljubavni mučenici svoje su patnje opisivali stoljećima, a razlika je u tome na koji način su opisivali svoju žudnju. Način na koji su to činili neprestano se mijenjao, pa su tako neki od njih u svoja djela unosili nadu o sretnom završetku, neki su tu patnju završili tragično, a kod nekih je pjesnika ljubavno ropstvo vodilo ka novoj vrsti ljubavi, većoj i snažnijoj od one zemaljske. S obzirom na sve navedeno, valjalo bi povući paralelu između ljubavnoga ropstva u petrarkističkom smislu, Zoranićeve ljubavi prema Domovini i Albertijeva viđenja supružničke ljubavi. Naime, rimski elegičari bili su robovi ljubavi koja je imala priliku biti sretna, barem su se tome u svojim pjesmama nadali, a ako i ne bi završila sretno, razlog su bile društvene okolnosti. Provansalski trubaduri su nakon toga u poeziju unijeli ljubav kojoj je smisao služenje, a nagrada za takvo služenje jest ljubav sama. Ipak, razvojem poezije kroz vrijeme, ljubav se oblikovala kroz pravce poput petrarkizma, platonizma, a kasnije i neoplatonizma te postala nešto sasvim drugo. Njezina uloga više nije bila erotska, tjelesna, već i duhovna, a pjesnici su kroz svoje *donne* težili ka nečemu većem. Na prvi se pogled lako zaključuje kako je svaka od navedenih triju ljubavi potpuno različita, ali je podudarnost u tome što svaka ljubav barem teoretski može imati ili zaslužuje sretan kraj. Svaki od ovih autora ljubavni je rob. Petrarkistički pjesnik svoju ljubav prema zanosnoj *donni* rješava ili tragično ostajući zarobljenik njezina odbijanja ili transcendencijom prelazi ka nebeskoj, višnjoj ljubavi koja mu pruža sretan kraj. Zoranićeve ljubav također ima viši cilj, on i ako jest zatočenik ljubavi, ta njegova ljubav ipak prelazi u nešto veće – u ljubav prema vlastitome narodu i Domovini, pa isto tako kroz lik autora kao – *de facto* – nacionalnoga heroja završava sretno. Alberti ljubav vidi na jednak način, kao nešto više i veće. Njegova ljubav ostaje na zemaljskoj razini, iako spominje i njenu duhovnu dimenziju. Za njega je ljubav združenje duša koje zajedničkim trudom daje

³⁴¹ Novaković, Darko, *Latinsko pjesništvo hrvatskoga humanizma*, Školska knjiga, Zagreb, 1994., 89.

neraskidivu vezu, doživotno prijateljstvo. On, naime, iako se ne bavi konkretnom temom ljubavnoga ropstva, ipak smatra da ljubav podrazumijeva uloge i službu. Prema tome, svaka od ove tri ljubavi u sebi sadržava služenje voljenoj Domovini, životnom suputniku ili pak Bogu. Na koncu, svaka od njih također ima priliku završiti kao sretna, bilo da transcendencijom prelazi u nebesku, onu prema Domovini i rodu ili pak prijateljsku, neraskidivu. Upravo je tako i na primjeru elegija Karla Pucića koji svoju ljubav pretvara u najsnažniju, onu prema Bogu.

Literatura:

Bogdan, Tomislav, *Ljubavi razlike*, Disput, Zagreb, 2012.

Bogdan, Tomislav, *Ljubavna lirika i petrarkizam*, Umjetnost riječi, God.53 (2009.), ¾

Bogdan, Tomislav, *Marulić i petrarkizam*, *Colloquia Maruliana XI*, Lučin, Bratislav ;

Tomasović, Mirko (ur.), Split, Književni krug Split, Marulianum, 2002.

Čale, Frano i dr., *Povijest svjetske književnosti*, knj. 4, Mladost, Zagreb, 1974.-1982.

Delbianco, Valnea, *Biblijske žene u hrvatskoj književnosti srednjega vijeka i renesanse*, 2006., Narodna umjetnost, sv. 43, br. 2

Divković, Mirko, *Latinsko-hrvatski rječnik za škole*, troškom i nakladom Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade, Zagreb, 1900.

Držić, Džore, *Pjesni ljuvene*; priredio Josip Ham, Tisak Izdavačkog zavoda Jugoslavenske akademije, Zagreb, 1965.

Gortan, Veljko; Vratović, Vladimir, *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 2; *Hrvatski latinisti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1969.

Hathaway, Nancy, Vodič kroz mitologiju; *Čudesni svijet bogova, čudovišta i heroja*, Mozaik knjiga d.o.o., Zagreb, 2006.

McCue, Gill, Amyrose, J., *Reading I libri della famiglia*; Leon Battista Alberti on marriage, *Amicizia and Conjugal Friendship*, California Italian Studies, 2(2), 2011.

Milanović, Zvonimir, *Lirika – zrcalo života*, tekst prihvaćen za tisak za Zbornik *Tadijino stoljeće* (međunarodni znanstveni skup, Slavonski Brod, lipanj, 2017.)

Novaković, Darko, *Latinsko pjesništvo hrvatskoga humanizma*, Školska knjiga, Zagreb, 1994.

Rapacka, Joanna, *Zaljubljen u vilu*, Književni krug Split, 1998.

Sironić, Milivoj i dr., *Povijest svjetske književnosti*, knj. 2, Mladost, Zagreb, 1974.-1982.

Tomasović, Mirko, *Hrvatska renesansna književnost u europskom kontekstu*, u: *Hrvatska književnost u europskom kontekstu*, Zagreb, 1978.

Vinja, Vojmir i dr., *Povijest svjetske književnosti*, knj. 3, Mladost, Zagreb, 1974.-1982.

Vratović Vladimir, *Hrvatski latinizam i rimska književnost*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1989.

<http://leksikon.muzej-marindrzic.eu/petrarkizam/>, 16.7.2018.

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=52451>, 20.7.2018.

<http://leksikon.muzej-marindrzic.eu/filozofija/>, 20.7.2018.

<https://en.wikipedia.org/wiki/Neoplatonism>, 6.7.2018.

<http://dzs.ffzg.unizg.hr/text/tomasovic.htm#4>, 15.7.2018.

<https://www.hrleksikon.info/definicija/zacinjavci.html>, 13.7.2018.

[http://vetarsabalkana.com/d/513918/d/tri-knjige-pjesama-ika-vlahovia-\(menetia\)-dio-1.pdf](http://vetarsabalkana.com/d/513918/d/tri-knjige-pjesama-ika-vlahovia-(menetia)-dio-1.pdf), 15.7.2018.

<http://dzs.ffzg.unizg.hr/html/Mencetic.htm>, 15.7.2018.

<http://db.nsk.hr/HeritageDetails.aspx?id=646> , 15.7.2018.

SAŽETAK

U ovome radu, prikazan je razvoj ljubavne poezije od antike do humanizma i renesanse u hrvatskoj književnosti. Ukratko su navedeni najvažniji predstavnici amoroznoga diskursa od antičkih autora poput Ovidija, Propercija i Tibula, preko predstavnika provansalskih trubadura, talijanske dvorske književnosti, slatkoga novog stila, portugalskih i španjolskih pjesnika, pa sve do Petrarce i Dantea kao najvažnijih talijanskih uzora. Petrarkizam je kao najplodnija vrsta amoroznog diskursa najpodrobnije opisan, a navode se i ostali amorozni diskursi sa svojim značajkama. Platonizam i neoplatonizam, kao najvažniji filozofski pravci renesanse, također su nešto podrobnije opisani. Rad sadržava, osim povijesnog pregleda ljubavnih motiva i topike, ponešto povijesnoga konteksta kako bi čitatelju tema bila prohodnija. Humanizam i renesansa u Hrvatskoj nešto su detaljnije obrađeni, pa se navode najvažniji hrvatski petrarkisti poput onih iz Ranjinina Zbornika. Petrarkizam se opisuje i kroz ljubavne jade hrvatskih latinističkih pisaca poput Marka Marulića te kroz motive u pastoralama Džore i Marina Držića. Kao takav, ovaj je amorozni diskurs zasigurno osigurao najznačajnije mjesto u ovome radu, baš kao i u cjelokupnoj europskoj književnosti. Osim petrarkizma, rad obuhvaća i druge vrste ljubavi koje se javljaju u književnosti kao što su primjerice Zoranićeva ljubav prema vlastitoj *Patrii* koja iz zemaljske transcendentira u višnju. Ljubav je prikazana i kroz renesansni tekst Leona Battiste Albertija u kojemu razlaže svoju misao o braku i tome koliko je ona vezana uz sam čin ljubavi. Sve su ove značajke renesansnoga viđenja interpretirane prethodno kako bi bilo lakše razumjeti interpretaciju elegija Karla Pucića *Knjižica o pohvalama djevojke Gneze* na primjeru koje su sve značajke pomno prikazane. Pucić se sam u svojim elegijama koristi ponešto petrarkističkim diskursom, naročito u prve dvije elegije, gdje Gnezinu ljepotu vidi na način petrarkističkih pjesnika. Na primjeru njegovih elegija, vidljiv je i važan utjecaj antičkoga pjesništva, pa tako naš autor koristi obilje mitološke motivike. Njegova ljubav na koncu transcendentira, baš poput one Zoranićeve u višnju Mudrost, pa se na koncu neoplatonistički okreće prema Majci Božjoj, Djevici Mudrosti.

Ključne riječi: Karlo Pucić, servitium amoris, petrarkizam, neoplatonizam, humanizam

ABSTRACT

This paper presents the development of love poetry in Croatian literature, from the classical antiquity to humanism and the Renaissance. It briefly introduces the most significant representatives of the amorous discourse, from the classical antiquity authors such as Ovid, Propertius and Tibullus, through the Provençal troubadours, Italian courtly literature, Dolce Stil Novo, Portuguese and Spanish poets, to Petrarch and Dante as the most significant Italian paragons. Petrarchism is explained in more detail as the most prolific type of amorous discourse, with other amorous discourses being explained with their main features. Platonism and Neoplatonism, as the most relevant philosophical movements in the Renaissance, are also explained in more detail. The paper contains, along with the historical overview of love motifs and topics, a degree of historical context in order for the reader to understand it better. Humanism and the Renaissance in Croatia are explained in more detail, with the mention of Croatian Petrarchists such as those from Ranjina's Miscellany. Petrarchism is also described through love problems of Croatian Latinist authors such as Marko Marulić, and through pastoral plays of Džore and Marin Držić. As such, this amorous discourse has certainly deserved the most prominent position in the subject paper, as well as in the entire European literature. Along with Petrarchism, the paper includes other types of love appearing in literature, such as Zoranić's love to his *Patria*, transcending from earthly to heavenly love. Love is also depicted through a Renaissance text of Leon Battista Alberti, where he elaborates his stance on marriage and how much it is tied to the act of love itself. All of the features of Renaissance standpoint have been previously interpreted to make it more easier to understand the interpretation of elegies by Karlo Pucić, *Knjižica elegija o pohvalama djevojke Gneze* <*Book of Elegies on the Compliments of Girl Named Gneza*>, which lists all the features in detail. Pucić uses Petrarchist discourse in his elegies, especially in the first two elegies, where he describes Gneza's beauty in the manner of Petrarchist poets. His elegies contain an important influence of classical antiquity poetry, whereby he uses an abundance of mythological motifs. His love eventually transcends, just like Zoranić's, into the heavenly Wisdom, turning at the end to the Mother of God, the Virgin of Wisdom.

Keywords: Karlo Pucić, servitium amoris, Petrarchism, Neoplatonism, humanism